GONDOLKODÓ MAGYAROK

DEÁK FERENC –
KOSSUTH LAJOS

Párbeszéd a kiegyezésről

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ

GONDOLKODÓ MAGYAROK

DEÁK FERENC –
KOSSUTH LAJOS

Párbeszéd a kiegyezésről

MAGVETŐ KIADÓ · BUDAPEST

Az előszót és a jegyzeteket írta
SZIGETHY GÁBOR
sorozatszerkesztő

MAGYARORSZÁG 1867-BEN

Szigethy Gábor előszava

Száz éve vitatkozunk a kiegyezésről. Ártott-e, használt-e hazánknak, nemzetünknek. Az egyetlen lehetséges mód volt életben maradni az elviharzott forradalmas láznapok után, vagy az elárult forradalmat követően az utolsó lépés a lejtőn, amely mélybe, összeomlásba vitt? Vitatkozunk: tudósok, írók, történészek, önjelölt nemzetmentők, felelősen gondolkodó közemberek, politikusok, érdeklődők, érdekeltek, értők, értetlenek. Magyarok. Akiket önmaguk pillanatnyi jó vagy balsorsán túl érdekel e sok vihart megélt kis ország múltja, jövője.

Múltunkról vitatkozunk, jövőnkről töprengünk.

Soha, senki, komolyan s megfontoltan gondolkodó magyar nem állította, hogy Deák Ferenc, *a haza bölcse,* aki tető alá hozta Bécs és Pest-Buda között a kiegyezést, becstelen ember lett volna. Görgeyt nevezték árulónak, Deákot soha. Előnye a kiegyezésből nem származott, magas méltóságra nem pályázott, a neki felkínált miniszterelnöki bársonyszéket Andrássy Gyulának engedte át, s boldog sem volt; utolsó éveinek visszahúzódott csendben elpergetett napjai koszorúkkal ékesített magányos pályavégről vallanak. Kossuth Turinban volt magányos, Deák Pesten

— hódolói körében. Ha *kiegyezett,* nem magának egyezett ki. S ha voltak követői, hívei, talpnyalói között számosan, akiknek hivatalnokkarrierjét, méltóságban magasra emelkedését a kiegyezés tette lehetővé, s ha nem kevés a száma azoknak, akik 1867 után a megélénkülő gazdasági életben bankókkal tömködték vastagra zsebeiket, s ha sokan szónokoltak a nemzet felemelkedéséről, miközben csak a maguk emelkedésére, könnyen-boldogulására figyeltek — Deák Ferenc e korlovagok közé nem tartozott.

Kossuth Lajos — amikor turini magányában Deák haláláról értesül — tisztelettel s megrendülten emlékezik hajdani barátjára. Siratja közös ügyük vesztét, 1848 együtt vállalt eszméjének bukásán keserül. És fejet hajt az ember előtt, aki másként látta megmenthetőnek a hazát, mint ő, de megmenteni akarta, s nem eladni, mint a kiegyezést szorgalmazók közül annyian.

Szenteltvíz a történelemben a jó szándék.

1849. augusztus 13-án Magyarország fölött megállt az idő. Görgey letette a fegyvert. A legjobbak szívében golyó, nyakán kötél. A maradék számkivetésben külföldön vagy idehaza. A reformkor Széchenyi kimondta fényes jelszava: „Sokan azt gondolják: Magyarország — *volt;* — én azt szeretem hinni: *lesz!*" — messzi álom. Nem a jövőért, de a jelenért harcolni sincs lehetőség. Nem *lenni,* csupán *életben maradni* a tét. Kossuth a számkivetettségben — távol az itthon élő emberek mindennapi gondjaitól — a jelen reményeit végleg elveszítettnek látja, s hiszi: akkor marad életben népe, hazája, ha nem felejti, hogy életben maradni csak úgy érdemes, ha jövőjét egy tál lencséért nem adja el. Deák — testközelből tapasztalva maga körül nemzete, hazája hétköznapivá szürkülő sorvadását — legfőképpen azt akarja: maradjon életben hazája, népe, jogszerű alapon biztosítsa magának a mindennapi élethez való jogát, s így teremtsen lehetőséget gondolkodni s cselekedni eljövendő életének megharcolására.

Kossuth, amit Görgey eladott: jogunkat az önrendelkezésre, hogy magunk dönthessünk magunk sorsáról, akarja visszaszerezni. A jövő érdekében tiltakozik az egyezkedés ellen, mert abban Görgey lépésének betetőzését látja; olyan lépésnek ítéli a kiegyezést, amely visszafordíthatatlan irányba lendíti a magyar történelem szekerét. A kiegyezés: a nép — politikusok aláírásával hitelesített — lemondása az önrendelkezésről; tudomásulvétele annak, hogy nem maga dönt jelenről, jövőről — sorsáról.

Deák azt mondja a kiegyezésről: „Tudjuk, hogy annak hiányai vannak; de célszerűbbet, amely helyzetünkben gyakorlatilag is kivihető lett volna, készíteni nem tudtunk." Gondolkodásában a hangsúly a *helyzetünk* szóra esik. Kossuth arról gondolkodik, aminek lenni kellene. Deák azt mérlegeli, ami van. Kossuth lemondana a jelen korlátozott lehetőségeiről a korláttalan jövő lehetőségének megteremtése, kivívása érdekében. Deák a korlátozott jelen tudomásulvételében, biztosításában látja a kulcsot a lehetséges jövő megszerzéséhez.

Száz éve vitatkozunk: kinek volt igaza?

S ha egyiknek sem? S ha mindkettőnek?

Deák Ferenc hazánk legnagyobb tudású s legtehetségesebb jogásza volt. Jogi műveltsége páratlan, logikája kikezdhetetlen, szónoki talentuma lebilincselő. 1867-ben az 1723-ban keletkezett *pragmatica sanctio* alapján könyörtelen logikával bizonyítja, hogy tapodtat sem szabad elmozdulnunk évszázados jogalapunktól. Hogy megmaradásunk egyetlen biztosítéka a *pragmatica sanctio* elveinek mindkét fél részére nézve kötelező betartása. S mert mindenre van megfelelő paragrafus, majd a szerződések biztosítják, hogy a közös hadügy, külügy, pénzügy ellenére nemzeti önállóságunk csorbát ne szenvedjen.

Helyzetünkben *gyakorlatilag* ez kivihető.

Kossuth Törökország után Angliába ment, áthajózott Amerikába, s most Párizsból figyelte az itthoni eseményeket. Már rég lemondott új forradalmat kirobbantani óhajtó álmairól; a Makk József szervezte erdélyi rebellis összeesküvést 1854-ben leleplezték, vezetőit kivégezték, a Klapka Légió 1866-os fegyveres betörése kudarcba fulladt: az idők nem alkalmasak forradalmas változásokra. 1867-ben Kossuth számol ezzel, közeli megoldásban nem bízik, politikai fordulatban, nagyhatalmak támogatta átalakulásban nem reménykedik. Figyelmezteti Deákot a kiegyezés veszélyeire, a jövő elvesztegetésére, a nemzeti önállóság feladásának végzetes következményeire; de gyakorlati megoldást, lehetséges, célszerű cselekedeteket nem javasol, *gyakorlatilag* kivihető politikus lépést nem említ. Nem tud. Nincs. Nincs más, mint a kiegyezés. S az nem kiút.

1849. augusztus 13-án Világosnál letettük a fegyvert. Igaz ügyért, hazánkért, függetlenségünkért harcoltunk, s nem volt erőnk, bátorságunk meghalni igazunkért. Vae victis: a győztesek diktálták a feltételeket. Tudta ezt Kossuth, tudta ezt Deák. Deák kiegyezett, hogy a jelen megmentésével időt nyerjen a jövőnek. Kossuth ellenezte a kiegyezést, mert a megcsonkított jelen – hitte – felfalja a jövőt.

Állnak a szobrok. Deák Ferenc a haza bölcse, józan, megfontolt politikus, aki megmentette azt, ami még menthető volt maradék szabadságunkból, függetlenségünkből. Kossuth Lajos a tiltakozás, ellenállás mártírja, aki függetlenségünket védte, s nem alkudozott, nem egyezkedett a szabadságharcunkat vérbe fojtó Ferenc Józseffel.

Állítsuk egymással szembe a szobrokat, nézzenek farkasszemet.

Figyeljük, ahogy megtörik szemükben a fény.

DEÁK FERENC: AZ ALKOTMÁNY VISSZAÁLLÍTÁSAKOR

(Pest. 1867. február 17.)

Azt mondjátok, tisztelt barátim, engem követtetek, az én zászlóm alá csoportosultatok, és én elhiszem, hogy ez úgy van. Köszönöm bizalmatokat, mellyel irántam mindig viseltettetek, és melynek most is kifejezést adtatok. De engedjétek megmondanom, hogy ez nem azért történt, mintha én lettem volna köztetek a legméltóbb arra, hogy elöl menjek. Hanem az út szoros, az ösvény keskeny volt, melyen előre kellett törtetnünk, csak egymás után mehettünk, valakinek elöl kellett menni, s talán a véletlen hozta úgy magával, hogy én menjek legelöl, talán azért történt így, mert én voltam köztetek a legidősebb veterán ezen a pályán. Általában azt tapasztaltam, hogy a magyar ember nem szeret vakon más után indulni, nem hagyja magát vezettetni; a magyar embernek, s itt nemcsak a magyar ajkúakról szólok, hanem általában a Magyarországot alkotó nemzetről, megvan azon tulajdona, hogy ha többen egy nézetben, egy véleményben vannak teljes meggyőződésök szerint, azok összetartanak, s együtt, egy úton járnak. Ezért van, hogy Magyarországon, ha valamire nézve az egy gondolkozású, egy meggyőződésű emberek összecso-

portosultak vagy egy pártot alkottak, az nem egyhamar bomlik fel ismét, hanem tagjai kitartással maradnak egymás mellett. Mi egy úton indultunk meg, együtt vívtuk ki azon sikert, melynek ma örvendünk, s hiszem, hogy ezen az úton tovább is együtt fogunk maradni.

Nézzük meg, hol vagyunk ma, s hogy jutottunk ide.

Az 1849-ik évben közbejött nagyszerű bonyodalmak belháborút szültek; a belháború legyőzetvén, abszolutizmus következett be. Mi ezen állapotban csak sóhajthattunk, annak ellenállani nem volt erőnk, a szólás sem volt szabad. Most azt halljuk, s alapos okunk van hinni, hogy a holnap felolvasandó leirat által az ország vissza lesz helyezve alkotmányának birtokába. Bármennyire elismerjük is azon barátink érdemét, kik ezen szerencsés fordulatot előmozdították, azt kell mondanunk, hogy ez az isteni gondviselés műve, s amit nem szabad felejtenünk, az a fejedelem kegyessége, ki elismervén jogos követeléseinket, minket a törvényes térre visszahelyezett.

De ne gondolja senki, hogy azáltal, ami most történik, minden be volna végezve, s hogy egészen készen állana azon nagy és dicső épület, mely hazánk jóllétének és boldogságának épülete. Csak azon tér, melyen ezen épületnek kell állani, lett szabaddá. Azon téren eddig egy nagy kő, egy súlyos szikladarab feküdt, mely miatt ott építkezni nem lehetett: a törvényes állapot helyét elfoglaló abszolutizmus. E követ szétmorzsolni nem voltunk képesek; helyéből kitolni hiányzott az erő. A fejedelem jóakarata

hozzájárultával elsüllyesztettük azt; s most már azon súlyos szikla, mely eddig a legnagyobb akadályul szolgált, a legbiztosabb és legszilárdabb alap lehet, melyen azon épületet fölemelhetjük. Sok nehézség van még ugyan hátra, de nem kell elcsüggednünk, s ne higgyük magunkat gyöngébbeknek, mint vagyunk; csak erősebbeknek se, a világért se higgyük; az meglankasztaná további munkásságunkat, ez kockáztatná a sikert. Csak egyet akarok mondani, s erre nézve a szentkönyvből vett hasonlattal élek. A Biblia szerint a Bábel tornya építését azért nem fejezték be, mert Isten az építők nyelveit összevesztette. Vigyázzunk, nehogy a mi tovább építéseink is azáltal váljanak lehetetlenné, hogyha nyelveink — nemcsak a szó szoros értelmében véve, hanem értem: akaratunk, törekvéseink — összezavarodnának, egymással összevesznének. A reánk váró munkában mindenkinek az események, saját hivatása és önérzete ki fogják mutatni azon tért és szerepet, melyet be kell tölteni; töltse be azt mindenikünk legjobb tehetsége szerint, teljesítse kötelességét mindenki, s a meglevő alapból a legszebb épület fog emelkedni.

És mik voltak azon útnak, melyen idáig jutottunk, eddigi fázisai? Tizenkét évig teljes abszolutizmus uralkodott a hazában. 1860-ban, részint az események, részint addig szerzett tapasztalásai meggyőzték őfelségét, hogy ezen állapot tarthatatlan. Őfelsége kibocsátotta az októberi diplomát. De mielőtt, amit abban ígért, hogy azt a magyar országgyűlésnek is elébe terjesztendi, megtörténhetett volna,

megkészült a februári pátens, mely, a mi megkérdezésünk nélkül, az egész birodalomra nézve bizonyos alkotmányt akart meghozni, mely a mi alkotmányunkkal tökéletes ellentétben állott. Összeült a magyar országgyűlés 1861-ben. Mi volt ennek teendője? Miután a magyar alkotmány megsemmisíttetett s ellenünk a jogeljátszás tana állíttatott fel, nekünk kötelességünk volt az egész világ előtt megmutatni, s minden lehető erősségekkel bebizonyítani, hogy a magyar alkotmány jogilag fennáll és nem vesztette el érvényességét; megmutatni, hogy követeléseink jogosak; egyszóval, hogy – igazunk van. Ezt törekedett bebizonyítani fölirataiban az 1861-i országgyűlés, s tudja Isten, nem is éppen sikertelenül, mert attól kezdve megszűntek a jogeljátszást emlegetni ellenünkben. Ennyiben a 61-i országgyűlés teljesítette föladatát, s eleget tett kötelességének.

Mit mondottak azután? Mit mondott a külföld, vagy legalább a külföldnek némely országai? Azt mondták: mi elhisszük, sőt megengedjük, hogy nektek igazatok van; hogy Magyarország külön alkotmánya jogilag érvényes; de nekünk abban nincs semmi érdekünk, hogy ez Ausztriával szemben tovább is fennálljon; nekünk mindegy, akár van Magyarország, akár nincs; de az érdekünkben áll, hogy Közép-Európában azon állam létezzék és hatalmas legyen, melyet Ausztriának nevezünk. Ámde Ausztria nem állhat fenn Magyarországnak külön önállásával; ennek alkotmánya ellentétben áll Ausztria lételével és hatalmával, s annálfogva ellentétben a mi érdekünkkel is. Mi tehát a ti követeléseiteket, ha szintén jogosak is, nem pártoljuk, még erkölcsi támogatással sem; és hogy azokat Ausztria nem teljesíti, eléggé igazolva látjuk önfenntartásának szükségé által. Így szólt akkortájban a külföld; olvassátok az akkori európai sajtóban vagy legalább annak nagy részében történt nyilatkozatokat. Mi volt a mi teendőnk ezen nyilatkozatokkal szemben, mikor a jelen országgyűlés egybehívatván, ismét felszólalhattunk? Most teendőnk volt bebizonyítani s meggyőzni a világot arról, hogy a magyar alkotmány és Magyarország törvényes önállása nem ellenkezik Ausztria fennállásával és hatalmával, sőt ez a kettő egymás mellett igen jól megfér; bebizonyítani, hogy midőn mi saját alkotmányunkat és önállásunkat követeljük, azzal semmi olyat nem kívánunk, ami Ausztria fennállását s őfelsége többi országai jóllétét lehetetlenné tenné, vagy ami Európa érdekeivel ellenkeznék. Ezt akarta jelen országgyűlésünk bebizonyítani a trónbeszédre készült föliratában; erre törekedett, midőn a közös ügyek iránti javaslat készítésére a hatvanhetes bizottságot kiküldötte; erre törekedtünk a tizenötös albizottságban készült javaslatunkkal, erre annak revíziójával a hatvanhetes bizottságban. Ezen munkálat iránt különbözők lehetnek köztünk a nézetek; és ugyanazon tiszta hazafi érzettől vezéreltetve is egyik azt helyesebbnek láthatja, mint a másik. De végre is, amit tettünk, azt az országgyűlés többségének nézete szerint tet-

tük, és törekvéseinket ezen többség magáéivá tette. Én azt hiszem, ezen törekvésünket is követte némi siker, mert íme, őfelségét meggyőztük arról, hogy követeléseink nemcsak jogosak, hanem a birodalom érdekével össze is egyeztethetők.

Ami azon tárgyat illeti, mely miatt, úgy látszik, ezen konferencia összehívatott, tudniillik a holnapi ülésben felolvasandó királyi leirat alkalmával mit kellessék tennünk, erre, azt hiszem, igen egyszerűen elmondhatom nézeteimet. Őfelsége leiratban adta tudtunkra, hogy felterjesztéseinket meghallgatta, a törvénytelen állapotot megszünteti, a magyar minisztériumot kinevezi, egy szóval mindent kifejezve — alkotmányunkat visszaállítja. Én azt hiszem, erre csak egyet mondhatunk: hogy köszönjük. Köszönjük, hogy őfelsége jogos kéréseinket meghallgatja és teljesíti. És ezen köszönetünket legcélszerűbbnek vélem őfelségéhez küldendő országos küldöttség által fejezni ki. Holnapi teendőnk tehát az lesz, hogy az őfelségéhez a képviselőház részéről küldendő tagokat megválasszuk, vagy, ami ily ünnepélyes küldöttségekre nézve tán célszerűbb: az elnök által ajánlandó egyéneket helybehagyjuk, kik őfelségének megvigyék az országgyűlés köszönetét. Ennyi a mi teendőnk holnap és semmi több.

Még egyet mondani ösztönöz szívem. Köszönetünket szeretném kifejezni azon barátink iránt, kik a fennforgott nehéz körülmények közt mindnyájunk legfőbb óhajtását

annyi önmegtagadással, buzgalommal s oly sikeresen tolmácsolták és képviselték; szeretném különösen Andrássy barátom iránt, kit igazán az isteni kegyelemtől nekünk adott providenciális embernek tartok; de nem szólok róla többet, nehogy úgy tűnjék fel, mintha én és Andrássy barátom kölcsönösen dicsérnők egymást.

DEÁK FERENC: A KÖZÖS ÜGYEK TÁRGYÁBAN KÉSZÜLT JAVASLATRÓL

(Pest. 1867. március 28.)

Tisztelt ház! *(Halljuk! Halljuk!)* Azon fontos kérdések, amelyek fölött jelenleg tanácskozunk, valószínűleg elhatározó befolyással lesznek hazánk jövőjére. Vitatkozásaink tehát rövidek nem lehetnek.

Nem új előttünk e kérdések lényege. Közel két éve már, hogy az alapeszmék szóba hozattak, hónapok óta közkézen forog a tizenötös bizottság javaslata, s hat hete már, hogy a hatvanhetes bizottság bevégezte nyilvános tanácskozásait.

Időnk is volt tehát, de valóban okunk is volt arra, hogy a munkálatot egészben s minden részeiben higgadtan megfontoljuk.

Megfontoltam én is e kérdéseket minden oldalról, számot vetettem magammal mindazon aggodalmakra nézve, melyek egyik vagy másik részről fölmerültek, s azon következésekre nézve, melyek e kérdéseknek egyik vagy másik módon leendő eldöntéséből származhatnak. E megfontolásnak eredménye lett azon meggyőződésem, hogy a hatvanhetes bizottság többségének javaslata a fönnforgó nehéz kérdések békés kiegyenlítésének oly módját foglalja magában, mely helyzetünkben s a jelen viszonyok között

leginkább célszerű, s valószínűleg kivihető is. *(Élénk helyeslés a középen.)*

Nem azért szólalok föl, mintha számítanék arra, hogy előadásom e ház tagjainak nézetét más irányba vezetendi, mert tudom, hogy ki-ki komoly megfontolás után már elhatározta véleményét, s követni fogja saját meggyőződését s lelkének belső sugallatát. Fölszólalok mégis, hogy elmondjam a tisztelt ház előtt, s elmondjam az ország előtt azon okokat, melyek véleményemet elhatározták. *(Halljuk! Halljuk!)*

Nagy részben olyanokat fogok talán mondani, miket én is, más is e házban már fölhoztunk. De mégis elmondom azokat, mert okaim láncolatához tartoznak és meggyőződésem alapjául szolgálnak.

Magyarország közjogának történelmében legfontosabb korszakot képez azon átalakulás, mely 1847—1848-ban tétetett, mert enélkül a kornak igényei s a fejlődő eszmék hatalma rég elsöprötték volna alkotmányunkat. *(Középen: Úgy van!)*

Ha akkor az országgyűlés, ragaszkodva ősi arisztokratikus intézményeinkhez, szabaddá nem teszi a népet s a földet, nem osztozik a néppel jogokban és terhekben, ha szélesebb alapra nem fekteti az alkotmányt: a ránk következett nehéz évek súlyát el nem bírtuk volna, s összeroskadtunk volna a szenvedések alatt anélkül, hogy a művelt világ szánalma és részvéte kísérné végsüllyedésünket. *(Helyeslés a középen.)* Ezen átalakulást össze fogja kötni a

történelem azon férfiúnak nevével, ki azt 48-ban megindította és ernyedetlen eréllyel keresztülvitte. *(Éljenzés.)* Dacára a bekövetkezett szerencsétlen eseményeknek, művének ezen része fönnmaradt és fönn fog maradni, míg nemzetünk él és országunk áll, s ahhoz a nemzet emléke és hálája lesz mindig csatolva. *(Éljenzés.)*

De az 1847- és 48-i törvények ezen átalakulást be nem végezhették. Csak az alap volt letéve, s a további fejlődés a legközelebbi országgyűlés föladata lett volna. Maguk azon országgyűlésnek rendei tudták és érezték ezt, midőn első föliratuk után néhány nappal, március 18-án, egy ünnepélyes nyilatkozatban azt jelentették ki, hogy: „A jelen országgyűlést nem tartják hivatva lenni arra, hogy mindazon törvényeknek részletes kidolgozásába és megállapításába ereszkedjék, melyek a nemzet boldogságának fölvirágozására általában szükségesek, sőt úgy vannak meggyőződve, hogy törvény által meghatározván az alapokat, melyeken a képviseleti rendszer szerint néhány hónap alatt Pesten tartandó országgyűlés alakíttassék, mindazon törvényeknek alkotása, melyek az ország belbékéjének s a nemzet szabadságának biztosítása végett rögtön intézkedést nem kívánnak, az ezen Pesten tartandó nemzeti gyűlésre halasztassék."

Mutatja említett törvényeink szövege is, hogy azok egy része részletesebb kifejtésre vár, és hogy sok viszony, mely azokban csak míttetik, szabatosan nincsen meghatározva.

Ezek közé tartozik kétségtelenül azon viszony is, melyben őfelsége többi országai irányában állunk.

A 48-i pesti országgyűlés szívesen folytatta volna az elkezdett munkát, és tovább fejlesztette volna a megkezdett átalakulást. De elleneink fegyverrel támadták meg ezen kezdetet, és nekünk a szükséges fejlesztés helyett védenünk kellett a meglevőt. A munka fönnakadt, és éppen azok vetették szemünkre, hogy ama törvényeink hiányosak, kik ezen hiányoknak célba vett pótlásában fegyverrel gátoltak bennünket. *(Élénk tetszés.)*

A küzdelem szerencsétlen véget ért; alkotmányunk fölfüggesztetett, és mi számos évekig az abszolút hatalom súlya alatt szenvedtünk, melynek fonákul vezetett kormánya fölemésztette anyagi erőnk nagy részét anélkül, hogy a birodalom többi részeinek fölvirágzását elősegítette volna. *(Helyeslés.)*

Tizenkét hosszú és nehéz év után elhatározta őfelsége, hogy alkotmányos úton fogja népeit kormányozni; de, fájdalom, ezen szép szándék sikere meghiúsult, mert félszeg volt az intézkedés, mellyel ezen szándékot életbe akarták léptetni, és magában hordotta magvát a sikertelenségnek, mely minden félszeg intézkedésnek átka szokott lenni. *(Tetszés.)* Azon ünnepélyes alapszerződés, mely alkotmányunkat biztosította, a sanctio pragmatica, lényegében ignoráltatott, és fölfüggesztett alkotmányunk helyett más alkotmányt akartak reánk oktrojálni, mely merőben ellenkezett ősi alkotmányunkkal.

Mi ezen oktrojált alkotmányt el nem fogadhattuk, a sanctio pragmaticát mellőznünk szabad nem volt, s a 61-i országgyűlésről fölküldött két föliratunkban kifejtettük az ország jogait, és bebizonyítottuk ügyünk igazságát. Ez volt a 61-i országgyűlés föladata, és ezen föladatát híven teljesítette. Föliratainknak nem sikerült ugyan kivívni akkor alkotmányunk visszaállítását; de ügyünknek bebizonyított igazsága előtt elnémult a jogvesztésnek fonák elmélete, melyből előbb kiindultak, és ezen elmélet ellenünkben se itt, se másutt többé visszhangra nem talált. Azonban bebizonyított igazságunk sem menthetett meg bennünket attól, hogy ismét abszolút kormány alá ne kerüljünk, s a provizóriumok egymást váltó rendetlenségei ne nehezedjenek ránk. Fölhagytak ugyan a jogvesztés elméletével, de azt hozták föl ellenünk, hogy ha jogaink kétségtelenek és ügyünk igazságos volna is, alkotmányunkat a 48-i események után s a 48-i törvények szerint visszaállítani nem lehet, mert ezen visszaállítás a birodalom fönnállásának biztosságát veszélyeztetné. Nemcsak elleneink itt, hanem a külföldön is számosan hitték és vitatták, hogy a mi kívánalmaink teljesítése a birodalom biztosságával ellentétben áll, és ezen kívánalmak megtagadása a birodalom fönntartásának életföltétele: midőn tehát a fejedelem ezen kívánalmakat megtagadja, önmagát védi és összes birodalmát. Hasonlók valának őfelségének is aggodalmai; és az ő megnyugtatása, az ő beleegyezése nélkül reményünk sem lehetett, hogy békés úton a fölfüggesztett alkotmány ismét visszaállíttassék.

Fölhozták sok oldalról ellenünk azt is, hogy Európa vagy legalább legnagyobb része az osztrák birodalom fönnállását politikai szükségnek tekinti; azon kívánalmainkban tehát, melyek ezt veszélyeztetnék, és emiatt Európa közvéleményével és érdekeivel ellenkezésben állanának, annak se részvétére, se támogatására nem számíthatunk.

Nem felelhettük mindenkor azt, hogy mi nem törődünk a birodalom fönnállásával, nem törődünk Európa közvéleményével, magunk is ki fogjuk vívni, ha kell, erővel is, mit tőlünk békés úton megtagadtak. Ezt mondani se erőnk, se akaratunk nem volt. *(Élénk helyeslés a középen.)*

E helyzetben csak három út állott előttünk: vagy fegyverrel vívni ki jogainkat; vagy várni a véletlentől és oly eseményektől, melyeket se előidézni, se irányozni és vezetni képesek nem valánk; vagy arra törekedni, hogy meggyőzzük a fejedelmet és az el nem fogult közvéleményt arról, hogy alkotmányunk visszaállítása a birodalom fönnállásának biztosságával is összhangzásba hozható.

Fegyver és forradalom még a siker reménye mellett is oly eszköz, melyhez csak a kétségbeesés küszöbén nyúlhatna a nemzet. *(Élénk helyeslés.)* És annyi szenvedéssel, annyi veszteséggel jár, hogy azt még áldozattal is kész kerülni az, kinek szívén fekszik a honpolgárok sorsa. *(Tetszés.)* Nem szükséges megemlítenem, hogy e veszélyes eszköznek sikere is helyzetünkben a lehetetlenségek közé tartozott volna.

Bizonytalan eseményektől várni a kétes jövendőt, és eközben a nemzet erejét, jóllétét, bizodalmát és reményét napról napra mindinkább enyészni engedni: helytelen, sőt káros számítás lett volna, mert könnyen megtörténhetik vala, hogy a várt esemény be nem következik, vagy majd akkor következik be, mikor a segély elgyöngült nemzetünkre már késő. *(Hosszas, élénk éljenzés a középen.)*

Nem vala tehát egyéb hátra, mint a harmadik módot megkísérleni. Tartoztunk ezzel hazánknak, melyet egyrészt a forrongások és kétes eredményű véres harcok veszélyétől megóvni, másrészt a fokonkint mindinkább érezhető sülylyedéstől megmenteni kötelességünk volt. *(Úgy van!)*

Összehívta őfelsége a jelen országgyűlést, és trónbeszédében határozottan félrevetve a jogvesztés káros elméletét, a pragmatica sanctiót tűzte ki nekünk is kiindulási pontul; fölszólította, hogy a birodalom fönntartásának biztosságára vonatkozó aggodalmait szüntessük meg, és terjesszünk elő célszerű javaslatot a pragmatica sanctio értelmében köztünk és őfelsége többi tartományai közt létező közös ügyek szabatos meghatározására és mikénti kezelésére nézve.

Valamint az 1861-i országgyűlésnek föladata volt kifejteni az ország jogait, bebizonyítani ügyünk igazságát, úgy a jelen országgyűlésnek föladata sikert szerezni az igaz ügynek azáltal, hogy megmutassa, hogy alkotmányunk visszaállítása a birodalom fönnállásával is összhangzásba hozható, szóval föladata megszüntetni a fejedelem aggodalmait, és ezáltal az alkotmány visszaállítását békés úton lehetővé tenni. *(Úgy van! — a középen.)*

Országgyűlésünk e föladatát teljesen fölfogta, és egy hatvanhét tagból álló választmányt küldött ki a kívánt javaslat elkészítésére. Mi, kik e bizottságnak tagjai valánk, teljesítettük megbízásunkat; a pragmatica sanctióból indultunk ki, mert ezt tekintettük legbiztosabb, sőt egyetlen jogalapnak a közös viszonyok meghatározására.

E javaslatunk a tisztelt ház előtt fekszik. Nem állítjuk mi, kik mint a bizottság többsége azt készítettük, hogy művünk tökéletes. Tudjuk, hogy annak hiányai vannak; de célszerűbbet, mely helyzetünkben gyakorlatilag is kivihető lett volna, készíteni nem tudtunk. *(Úgy van! Helyeslés.)*

Több ellenvetések és aggodalmak merültek föl vitatkozásaink folytán e javaslat lényeges pontjai ellen. Méltánylom minden honfinak aggodalmát, ki az ország sorsát elhatározó fontos ügyekben, a tárgynak másik oldalát megvizsgálva, nehézségeket keres és talál, és azokat a törvényhozás terén figyelmeztetésül előadja. Hiszen ez is teljesítése a hazafiúi kötelességnek, és igen természetes, hogy a féltett kincsnek megőrzése sok óvatosságot igényel. De engedje meg a tisztelt ház, hogy ezen ellenvetések és aggodalmak lényegesebb részére megtehessem én is ellenészrevételeimet. *(Élénk fölkiáltások: Halljuk!)*

Azt mondják némelyek: a pragmatica sanctio köztünk és őfelsége többi országai között csak perszonáluniót ho-

zott létre, és ez nem terjed ki egyébre, mint egyedül a trónöröklés megállapítására; közös ügyek tehát nem is léteznek.

Igenis perszonálunió az, melyet a pragmatica sanctio létrehozott; de a trónöröklésen kívül még az is benne foglaltatik ezen ünnepélyes alapszerződésben, hogy mind Magyarország és az ahhoz kapcsolt részek és országok, mind őfelségének több országai és tartományai ugyanazon közös uralkodó által föloszthatatlanul és elválaszthatatlanul együtt birtoklandók. Midőn az ország ezen elvet kimondotta, magára vállalta egyszersmind azon kötelezettséget, hogy ezen föloszthatatlan és elválaszthatatlan birtoklást fönn is fogja tartani, különben ezen elvnek kimondása csak üres szó lett volna. A föloszthatatlanság és elválaszthatatlanság fönntartása pedig magában foglalja annak, ha megtámadtatik, fegyveres megvédését is. A pragmatica sanctio tehát, midőn, a trónörökléshez kötve, az elválaszthatatlanság és föloszthatatlanság elvét kimondotta, kimondotta egyszersmind a védelmi kötelezettséget. Nevezze bárki, ha tetszik, ezen kötelezettséget nem perszonál-, hanem reáluniónak: én azt a perszonálunióhoz kötött és most kifejtett föltétel egyenes következésének tartom. De bárminek nevezzük azt, annyi mindenesetre igaz, hogy az határozottan ki van mondva a pragmatica sanctióban. *(Úgy van! Helyeslés a jobb oldalon.)*

Egyébiránt az 1848. III. törvénycikknek 13. szakasza is világosan elismeri, hogy köztünk és őfelségének többi or-

szágai közt csakugyan léteznek közös viszonyok; azt pedig senki, úgy hiszem, állítani nem fogja, hogy az ott említett közös viszonyok egyedül a trónöröklésre vonatkoznak; hiszen az említett törvény a fejedelem személye melletti miniszterre bízza, hogy ezen viszonyokra nézve Magyarországot képviselje; a trónöröklés pedig rég elhatározott dolog, az kérdés alá nem is jöhet, az szakadatlan folyamatában semmi képviseletet nem tett szükségessé.

Maga az 1847—48-i országgyűlés is így fogta föl a pragmatica sanctio értelmét. Ugyanis azon föliratában, mely az 1848-i törvények alapjául szolgált, a március 14-i föliratban azt mondták az ország rendei: „A legújabb időkben kifejlett események mulaszthatatlan kötelességül teszik figyelmünket azokra fordítani, miket felséged uralkodóháza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkíván." És ugyanazon fölirat folytában ismét azt mondják: „E tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, melyek a pragmatica sanctiónál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak." Íme ezen fölirat is az összes birodalomról és ezen birodalom iránti törvényes viszonyainkról szól: aggodalommal említi a nyugalom bomladozásának jeleit a pragmatica sanctiónál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben. Kérdezem: egyedül a trónöröklési viszonyra vonatkoznak ezek? Hiszen az

bomladozni akkor sem kezdett, annak megállapított rendje fenyegetve nem volt. *(Élénk tetszés középen.)*

Léteztek tehát és léteznek közös viszonyok; és ha azok csakugyan léteznek, nem természetes-e, hogy azon ügyek is közösek, melyek ezen viszonyokra vonatkoznak vagy azokból erednek? *(Fölkiáltások a középen: Úgy van!)* Közös viszony közös ügyek nélkül se az állam, se a magánosok életében nemigen létezhetik.

Azt mondják, hogy eddig is voltak közös viszonyok, és mégsem léteztek közös ügyek. Bocsánat, uraim, ez tévedés. Azon ügyek, melyek e közös viszonyokból származtak, eddig is közös ügyek valának, csakhogy tárgyalásuk történt más alakban. Eddig őfelségének többi országai nem bírtak alkotmánnyal, az ő érdekeiket irányunkban is a fejedelem képviselte; midőn tehát azon ügyeket, melyek a közös viszonyokra vonatkoztak, a magyar országgyűlés a magyar királlyal tárgyalta: ugyanazon magyar király, mint egyszersmind amaz országoknak fejedelme, figyelembe vette azok érdekeit is, és ő képviselte azok részéről e tárgyalásoknál a közösséget. *(Helyeslés a középen.)*

Tekintsünk bár végig az országgyűlési föliratokon és válaszokon, sok helyütt föltaláljuk világos nyomát annak, hogy a magyar király az ország valamely kívánatának megtagadásánál egyenesen örökös tartományainak érdekeire hivatkozott, melyeket ő képviselt. De most már azon országok is alkotmánnyal lesznek fölruházva, nem fejedelmük, hanem ők maguk fogják képviselni saját érdekeiket azon ügyekre nézve is, melyek a velünk közös viszonyokból származnak. Akarhatjuk-e, hogy ők e jogot ne gyakorolhassák?

A közös ügyek tehát nem most születtek, hanem most azok eddigi kezelésének módját különösen az osztrák tartományoknak alkotmányossága miatt szükséges megváltoztatni. *(Úgy van! – a középen.)*

Ha valaki a pragmatica sanctiót figyelemmel végigolvassa, nem fog kétkedni azon, hogy megkötésénél egyik fő cél a viszonos védelem is volt. Az 1723/1. cikkben megköszönik az ország rendei őfelségének, hogy Magyarország javára a szomszéd országokkal és örökös tartományokkal külerőszak ellen is megállapítandó egyességre irányozta gondoskodását és igyekezetét. A 2. törvénycikkben hasonlóul meg van különösen említve a külső erő elleni védelem.

Némelyek a pragmatica sanctiónak ezen, a föloszthatatlan és elválhatatlan birtoklásra vonatkozó értelmét is kétségbe vonják; de ha tekintetbe vesszük először a pragmatica sanctio megkötésének azon egyik célját, a külerő elleni védelmet, melyet előbb említettem, másodszor ha figyelemmel olvassuk az 1723/2. törvénycikknek 3., 4., különösen pedig 7. szakaszát, látni fogjuk, hogy ott világosan ki van mondva, hogy őfelségének Németországon kívül és belül fekvő örökös országai és tartományai Magyarországgal és a hozzá kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal együtt föloszthatatlanul és egymástól elválhatatlanul öröködésileg birtoklandók. E szavak értelme,

úgy hiszem, lehetetlenné tesz minden más magyarázatot, mint az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás elvének elismerését. *(Úgy van! Helyes! — a középen.)*

Így tekintették ezt a későbbi országgyűlések is. 1741-ben a 4. cikkben, midőn Mária Terézia férjének, Ferenc császárnak corrégensségét elfogadták az ország rendei, kimondották egyszersmind, hogy ezáltal az 1723/1. és 4. cikkek az elválhatatlanságra nézve csorbát ne szenvedjenek. 1790-ben pedig azon törvénycikkben — a 10.-ben —, melyre annyiszor hivatkoznak, s mely az ország törvényes függetlenségéről szól, újabban és határozottan ki van mondva a fölosztható tlan és elválhatatlan birtoklás elve.

Így értelmezte a pragmatica sanctiót ennek keletkezése óta a folytonos gyakorlat is. Sohasem késett Magyarország őfelsége birodalmát bármely megtámadás ellen megvédeni még akkor is, midőn az ellenség nyíltan kijelentette, hogy a háborút nem Magyarország ellen kívánja folytatni, mint például 1809-ben, midőn a győzelmes francia császárnak ily tartalmú proklamációja hatástalanul hangzott el.

Így értelmezte a pragmatica sanctiót s az ebből származó védelmi kötelezettséget az 1847—48-i országgyűlés is. Akkor Somogy vármegye egyik követének interpellációjára Batthyány Lajos gróf miniszterelnök az összes minisztérium nevében kinyilatkoztatta, hogy a pragmatica sanctiót oly értelemben veszi, miszerint azon esetben, ha az osztrák birodalom külellenség által megtámadtatik, Magyarországot segedelemadásra kötelezettnek hiszi, és ez

értelmezésben az egész országgyűlés megnyugodott. Az 1848. évi pesti országgyűlés 15. ülésében Batthyány Lajos gróf szavait Eötvös báró miniszter idézte. Ugyanazon ülésben Kossuth Lajos miniszter fölolvasta a miniszteri tanács jegyzőkönyvének azon pontját, melyben a minisztérium kijelenti: „hogy a pragmatica sanctióból Magyarországra háramló azon kötelezettséget, miszerint őfelségét külmegtámadás ellen védeni tartozik, kétségbe vonni nem akarja". Hasonlóul azon ülésben Kossuth Lajos azt is kijelentette, hogy a minisztérium összesen és egyenkint állását kész ahhoz hozzá kötni, „hogy az országbeli rendes hadseregnek azon része, mely az országbeli rendnek, békének és a nemzet jogainak, szabadságának védelmére nem szükséges, őfelségének külmegtámadtatása ellen diszpozíciójára bocsáttassék a pragmatica sanctio értelmében". A pragmatica sanctio ezen magyarázatát a háznak nagy többsége hasonlóul helyben hagyta, noha azon háború, mely akkor folyt, Magyarországban populárisnak nem tartatott, és sokak rokonszenve inkább a szabadságért küzdő olaszok felé hajolt.

Tévedett tehát Madarász József képviselő úr, midőn múltkori beszédében azt mondá, hogy a védkötelezettség eszméjét először énáltalam hallotta fölemlítetni 1866. február 22-én, és láthatja, hogy nem én említettem azt föl először. *(Élénk tetszés.)* Lehet, hogy mivel ő a 47—48-i országgyűlésen jelen nem volt, azt, mi ott történt, nem tudta; de jelen volt a 48-i pesti országgyűlésen, midőn

Eötvös József báró a Batthyány Lajos gróf szavait idézte, jelen volt Kossuth Lajos említett előadásainál, részt vett azon napon is, a következő napokon is a tanácskozásokban: tudhatta tehát, hogy nem én voltam az első, ki ezen régen ismert dolgot megemlítettem. Azonban én ezt tévedésnek vagy megfeledkezésnek tekintem. *(Élénk derültség.)*

Némelyek nem tagadják ugyan a védelmi kötelezettséget, de kétségbe vonják a védelem közösségének elvét.

Őseink, midőn a sanctio pragmaticában kimondott fölosztatatlan és elválhatatlan birtoklás elvének megállapításával kötelezve lőnek annak fönntartására és megvédésére, jól tudták, hogy a védelemnek olyannak kell lenni, mely célra vezessen; márpedig csak az együttes erővel folyó közös védelem lehetett sikeres az állandó rendes katonaság fölállítása óta minden időben, a különvált seregeknek külön működése pedig zsibbasztó lett volna a szükséges védelem hatására.

Tekintsük bár a folytonosan fönnállott gyakorlatot: minden ellenség ellen, mely őfelségének birodalmát megtámadta, a rendes magyar katonaság közösen és együtt harcolt őfelsége többi seregeivel, ugyanazon vezérlet alatt állott, és elkülönözve nem működött.

Hajdan Magyarország védelmi erejét főképpen a banderiális és inszurrekcionális seregek képezték, és akkor a nádor vala törvényeink szerint a magyar hadak főkapitánya. De 1715-ben a 8. törvénycikkben kimondották az ország rendei, hogy: „Miután a nemesek és mindazok, kiket a

törvény ezen nevezet alatt ért, az ország védelmére katonáskodni, következve személyesen fölkelni (insurgere), illetőleg bandériumaikat előállítani kötelesek, őfelsége, valamikor szükségesnek tartja, ezt a törvények értelmében jövendőre is megkívánhatja és követelheti; de mivel egyedül ezáltal az országot elegendőleg megvédeni nem lehetne, bennszülöttekből és külsőkből álló erősebb rendezett katonaság lesz minden eshetőségre tartandó" stb. Az állandó rendes sereget nem rendelte a törvény a nádor vezérlete alá, sőt ugyanazon országgyűlésen elhatároztatott a 21. törvénycikkben, hogy: „Amidőn az említett 8. cikknek és más törvényeknek értelmében az országnak inszurgálni kell, azon esetben a nádor marad jövendőben is az ország főkapitánya." Tehát csak az inszurrekciónak marad főkapitánya, s nem az egész magyar seregnek. E különböztetés is mutatja, hogy a rendes magyar katonaság őfelsége többi seregeivel együtt s közösen teljesítette mindenkor a védelmi kötelezettséget.

És ha már akkor szükségesnek tartották ezt őseink, mennyivel szükségesebb ez jelenben, midőn a hadvezetés újabb módja s a hadtudományok fejlődése nagy erők összpontosítását s egységes működését igényli, s a régi modorú rendszert egyáltalában lehetetlenné teszi. Hajdan, ha két hatalmasság hadat üzent egymásnak, hónapok múltak el, míg seregeiket a harctérre vezették; akkor még országgyűléseket is lehetett tartani a háború megüzenése és megkezdése között. Most oly harcképes seregnek kell mindig ké-

szen állani, amely együtt és közösen működhessék, mert még időnk sem volna a háború fölött tanácskozni, már annak vége s talán szerencsétlen vége is lehetne. Mutatták a közelebb lefolyt események, hogy alig volt néhány hét szükséges egy nagyszerű háború befejezésére. *(Úgy van! Helyes! — a középen.)*

Meggyőződésem tehát az, hogy a közös és viszonos védelem oly kötelezettség Magyarországra nézve is, mely egyenesen a pragmatica sanctióból foly, melyet az ország soha kétségbe nem vont, melynek hű teljesítését soha meg nem tagadta. Ha kötelesek vagyunk fönntartani és megvédeni az elválhatatlan birtoklás elvét, kétségtelenül tartozunk a védelemnek oly módjáról is gondoskodni, mely célszerű legyen, különben a sanctio pragmaticának ezen föltételét magunk játszanók ki. *(Élénk helyeslés a középen.)*

Megütköztek némelyek azon, hogy javaslatunk 11. szakaszában a magyar hadsereg mint az egész hadsereg kiegészítő része említtetik, és azt állítják, hogy mivel ez még eddig törvényben világosan kimondva nem volt, e kifejezés az ország jogait csorbítja. De hiszen az említett 11. szakasz őfelségének azon alkotmányos fejedelmi jogairól szól, melyek a hadseregnek egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkoznak; e jogokat pedig a kisebbség különvéleménye sem vonja kétségbe. Mind a magyar katonaság, mind pedig őfelségének egyéb seregei összevéve képezik azon fegyveres erőt, melynek föladata megvédeni minket úgy, mint a többi tartományokat. E

hadsereg mindig közösen és együtt működött a birodalom védelmében, és kérdem, nem része-e a magyar sereg is ezen fegyveres erő összegének? Én ezen eszmében és ezen szavakban az ország jogainak csorbítását nem találom. Egyébiránt az eszme, mely e szavakban fekszik, nem is új törvényeinkben, és nem is példátlan, hogy a törvényhozás, midőn az egész császári, királyi hadseregről szólott, abba a magyar katonaságot is belefoglalta. Különösen 1796-ban a 2. cikkben „2 400 000 mérő rozsot ajánlott az országgyűlés a 340 000-ből álló császári, királyi hadsereg tartására"; e 340 000-ben pedig a magyar katonaság is bennfoglaltatott, mert ez volt akkor a fejedelem egész hadseregének száma: és ez egészet együtt császári, királyi hadseregnek nevezi a törvény; nem említ az kétféle katonaságot elkülönítve, nem mondja, hogy az egyiknek vagy másiknak ajánlja az említett gabonaösszeget, szól együtt az egész császári, királyi hadseregről. 3 760 000 mérő zabot is ajánlott az országgyűlés, és ezt ismét az egész hadsereg 80 000 lova számára. Lehet-e kételkedni, hogy az említett törvény is úgy tekintette a magyar katonaságot, mint őfelsége összes hadseregének kiegészítő részét? És nem keresett, nem talált ezen eszmében semmit, mi az ország jogaival ellenkezett volna. *(Élénk tetszés a középen.)*

Legsúlyosabb vád, mely ellenünk az eddigi vitatkozások folytában fölhozatott, kétségtelenül az, hogy javaslatunk az ország alkotmányos függetlenségét megsemmisíti, és Magyarországot némi autonómiával bíró osztrák tartománnyá teszi.

Súlyos e vád és nagy horderejű a kifejezés: „az ország alkotmányos függetlenségének megsemmisítése"; és visszariadnék tőle magam is, ha csakugyan alaposnak tekinthetném azt.

Melyek azon tárgyak, melyeket mi a sanctio pragmatica alapján közösöknek ismertünk és a delegációk elhatározására bíztunk? Először a külügy; másodszor megállapítása az évenkinti költségvetésnek azon költségekre nézve, melyeket a külügy és a hadsereg igényelnek.

A külügy békés eszköze az állam védelmének, és az olyan országokra nézve, melyek ugyanazon uralkodó alatt állanak és viszonyos együttes védelemre kötelesek, csak közösen és együtt vezettethetik célszerűen. *(Helyeslés a középen. Fölkiáltások: Úgy van!)* Közös uralkodó és közös védelem mellett két külön vezetett külügyet képzelni alig lehet anélkül, hogy a legnagyobb zavarok és fonák ellentétek, sőt, mondhatnám, rövid idően gyakorlati lehetetlenségek be ne álljanak. Mióta a trónöröklés s az elválaszthatatlan és föloszthatatlan birtoklás meg van állapítva, nem is gyakorolta, nem is követelte Magyarország a külügyek külön vezetését. Az 1790-i 17. törvénycikk azt mondja, hogy „őfelsége magához a státusminisztériumhoz is fog magyarokat alkalmazni, és oly rendeléseket teend, miszerint azok, kik a magyarok közül külkövetségekre kívánnak alkalmaztatni, magokat az állam titkos kancelláriájában kiképezhessék". A törvénynek ezen szavai nem mutatnak azon szándékra, hogy a külügyek különválasztva kezeltessenek, hanem inkább azok közösségének elismerését foglalják magokban. Az 1848-i törvények sem szólnak külön külügyekről és külön külügyminisztériumról, s az 1861-i fölirat is fejedelmi jognak ismerte el a külügyek vezetését. A mi javaslatunk tehát, a külügyekre vonatkozólag, nem semmisítette meg az ország alkotmányos függetlenségét; sőt, ha az elfogadtatik, Magyarország szabadon választott delegációja által, tehát saját meghatalmazottjai által közvetve a külügyekre oly befolyást fog gyakorolni, minőt eddig se közvetve, se közvetlenül nem gyakorolt. *(Élénk helyeslés a középen.)* Mert hiszen azt, hogy újoncállításkor az országgyűlés a külügyek állásáról is értesítve lőn, a külügyek külön vezetésének tekinteni talán senki nem fogja, minthogy ez amúgy is csak ritkábban és néha csak minden tizedik évben fordult elő.

A másik tárgy, melyet javaslatunk a delegációkhoz utasít, a költségvetés megállapítása mind a külügyekre, mind a hadsereg költségeire nézve; és e pont ellen van leginkább irányozva azon vád, hogy az ország alkotmányos függetlenségét megsemmisíti, mert azt mondják, hogy Magyarország eddig saját adójáról maga rendelkezett, javaslatunk szerint pedig az adónak egy tetemes részét a delegációk fogják megállapítani, tehát ahhoz mások delegációja is hozzászól.

De tekintsük mindenekelőtt, miképp alakulnak az említett delegációk, s miképp fogják a költségvetést megállapí-

tani. *(Halljuk!)* A delegáció tagjait mindenik fél alkotmányos úton, a paritás alapján, hasonló számmal szabadon választja meg. Választjuk tehát mi a magunk delegátusait oly férfiakból, kikben az országgyűlés többségének bizalma van; választjuk csupán egy évre, tehát egyévi költség megállapítására. Mindenik félnek delegációja saját elnökét megválasztja; mindenik külön ül össze; csupán írásban közlik egymással nézeteiket, s ha így egyetértésre nem juthatnak, egyszerű többséggel határoznak. És mi fölött határoznak? A két fél felelős minisztériumának befolyásával kiszámíttatik, hogy a következő évre mennyi költséget igényelnek a közös védelemnek eszközei, ti. a védelem békés eszköze, a külügy, és a védelem fegyveres eszköze, a hadsereg. E kiszámítás közöltetik külön mindenik delegációval, és azok azt megvizsgálván, vagy közegyetértéssel, vagy többséggel elhatározzák, hogy mennyi legyen a következő évre az ezen tárgyakra fordítandó költség. Minthogy az így megállapított költségvetés azt a kötelezettséget vonja maga után, hogy mindenik fél az abból reá eső összeget tartozik fizetni, kétségtelen az, hogy a költségvetésnek, vagy, ha tetszik, az adónak ezen részét Magyarország ezentúl nem az eddigi mód szerint és nem maga közvetlenül fogja meghatározni, hanem szabadon választott megbízottjai által azon alkotmányos országok megbízottjaival, kikkel közös azon kötelezettsége, hogy a birodalom feloszthatatlan és elválhatatlan birtoklását minden megtámadások ellen megvédje. Mind a két fél alkotmányos lesz, mind a két félnek érdeke ugyanaz lesz, hogy ti. a védelem célszerű legyen s minél kevesebbe kerüljön.

Magyarország tehát ezentúl is fogja gyakorolni adómegajánlási jogát a külügy és hadsereg költségeire nézve is, csakhogy nem közvetlenül, hanem közvetve gyakorolja azt, saját megbízottjai által. Nem vitatom, hogy e változtatás magában csekély: de azt állítom, hogy mégsem foglalja magában az ország alkotmányos függetlenségének megsemmisítését. *(Élénk tetszés a középen.)*

Attól félnek némelyek, hogy a másik fél delegációja, ha szorosan összetart, s a mi delegációnkból csak egy tag szavaz is vele, oly terheket róhatna miránk, melyeket majd el nem bírunk. De hiszen mindazon teher, melyet miránk rónának, őket is éppúgy nyomná, mint minket, mert nem külön fogják meghatározni a mi terhünket, hanem az egész költségvetést együtt állapítják meg, s az arány, mely szerint mi abban részesülünk, javaslatunk szerint nem is a delegáció által, hanem előre több évre, kölcsönös alku mellett, mindkét országgyűlés befolyásával fog meghatároztatni. *(Helyeslés a középen.)*

Azon ellenvetésre, hogy hátha érdekeik ily megterheltetésünket kívánnák, egyszerű a felelet. *(Halljuk!)* Hiszen a delegációk se vasutakról vagy kereskedelmi ügyekről, se pedig oly dolgokról nem határoznak, melyekben nekik különvált érdekeik lehetnének. Ők csupán a külügynek és a hadseregnek költségvetését állapítják meg. Ebben pedig

nekik is csak abból van hasznuk, ha ezen költségvetés a védelem célszerűsége mellett minél kisebb lesz. *(Helyeslés.)*

Törvényt sem fognak ezen delegációk alkotni.

Azt állítják némelyek, hogy az adó megajánlása is törvényhozási tény. Nálunk Magyarországon, szorosan véve, törvényhozási ténynek ezt nem lehet mondani, hanem inkább csak országgyűlésinek, mert Magyarország a közvetlen adók megállapítását nem szokta törvényben kimondani. Azonban nevezzük ezt akár országgyűlési, akár törvényhozási ténynek, annyi mindenesetre igaz, hogy a törvény ereje jogilag mindaddig fönnáll, míg azt a törvényhozás mindkét fele közös egyetértéssel meg nem szünteti. A törvény erejének megszüntetéséhez tehát törvény kell, a megajánlott adó pedig csak esztendő végeig tart, és annak megszüntetéséhez nem kell új törvény, sőt újabb megajánlása újabb határozatot kíván. *(Helyeslés.)*

Se az adórendszernek, se az indirekt adóknak megállapítása, változtatása, se kivetése vagy behajtása fölött nem fognak a delegációk rendelkezhetni. Ők csak a költségvetést állapítják meg.

Minden egyéb intézkedés a két fél külön országgyűléseinek és felelős minisztériumainak köréhez tartozik, és így azokat, azok működését némileg mint a 61-i föliratban kimondott esetenkinti érintkezést lehet tekinteni, mert csak egy évre választatnak, és évenkint csak egyszer fordul elő a költségvetés megállapítása.

Tekintsünk vissza a múlt időkre, különösen azon korra,

midőn a függetlenségről szóló törvény, amelyre annyiszor hivatkozunk, alkottatott: 1790-re és azon számos évekre, melyek e törvény alkotását követték. Hogy állottunk akkor közjogi tekintetben?

Igaz, hogy a hadiadót Magyarország saját országgyűlésén ajánlotta meg, de ezen hadiadó az ország összes jövedelmének egyötöd részét sem tette. Az országgyűlésnek semmi elhatározó befolyása nem volt a magyar állam jövedelmeinek többi részére, azt a kormány beszedte és legnagyobb részét Bécsbe küldte föl. Költségvetés se a külügy és katonaság szükségeiről, se egyéb jövedelmekről és kiadásokról az országgyűlés elé nem terjesztetett; és még a közadó is minden költségvetés nélkül ajánltatott meg, és soha ki nem lőn mutatva, sőt az országgyűlés által nem is követeltetett, hogy kimutattassék, mennyi a katonaságnak valóságos költsége. Az 1790-i 20. törvénycikk megállapítja ugyan, hogy a só árát csak az országgyűlésen lehet fölemelni, de hozzáteszi: „hacsak a sürgető szükség mást nem kíván". Ki határozta meg azonban e sürgető szükség eseteit? Van-e példa reá, hogy azoknak megítélésébe az országgyűlés belebocsátkozott volna? 1819-től 1842-ig több mint ezer kisebb-nagyobb kamarajószág eladatott, nagy része a hozzákötött nemességgel. Ezen eladásból több mint 25 millió forint jött be. Mindezek iránt az országgyűlés még nem is értesíttetett; számadás az ország jövedelmeiről — legalább az országgyűlésnek — soha nem adatott.

Azt mondja talán valaki, hogy ezek a törvénnyel ellenkező visszaélések voltak; de nem is létezett világos törvény, melynél fogva ezt az ország követelhette volna. Sőt 1792-ben a 14. törvénycikkben fölemelték az ország rendei a só árát mázsánkint 11 krajcárral, és azt határozták, hogy az ebből befolyó összeg a kamara által a helytartótanácsnak adassék kezére és közcélokra fordíttassék; ezen összegről számot is adott időnkint a helytartótanács az országgyűlésnek; de a só többi jövedelméről, és általában az államjövedelmekről se nem kért, se nem kapott számadást az országgyűlés. *(Úgy van!)* És mégsem mondja senki, hogy Magyarország alkotmányos függetlensége azon korban meg volt semmisítve, és hogy Magyarország némi autonómiával bíró osztrák provincia volt; hiszen éppen akkor keletkezett az 1790-i függetlenségi törvény, melyre, mint említém, annyiszor hivatkozunk. *(Zajos helyeslés a középen.)*

Ezen állapottal szemben legyen szabad kérdeznem: meg van-e semmisítve alkotmányos függetlensége azon országnak, mely saját országgyűlésén alkotja minden köz- és magánjogi és közigazgatási törvényeit; saját országgyűlésén állapítja meg védrendszerét és ennek minden változtatását; ő rendelkezik a szükséges újoncokról, ezeknek számáról, kiállítási föltételeiről, a katonaság elhelyezéséről és élelmezéséről? *(Élénk tetszés. Úgy van! Helyeslés a középen.)* Meg van-e semmisítve azon országnak alkotmányos függetlensége, mely maga határoz államjövedelmei, adórendszere, az adó kivetése és behajtása fölött, melynek parlamentáris felelős kormánya van, és melynek e kormány felelni tartozik minden tettéért, számolni minden fillérnek hováfordításáról? *(Élénk tetszés, éljenzés a középen.)* Meg van-e semmisítve csupán azáltal, hogy a költségvetésnek egyik pontját, a hadseregnek költségeit nem közvetlenül, hanem közvetve, szabadon választott meghatalmazottjai által egy más alkotmányos országgal együtt, a paritás és az érdekek ugyanazonossága által védve annak túlnyomósága ellen, mindig csak egy évre közösen határozza meg? *(Viharos tetszés a középen.)* És teszi ezt azért, mert azon országgal vagy országokkal egy ünnepélyes alapszerződésnél fogva közös és viszonos védelmi kötelezettségben áll, oly kötelezettségben, melyet a hadtudomány jelen állásában a régi módon célszerűen teljesíteni már alig lehetne, és melynek eszközeit bizonytalanságnak vagy időnkint bekövetkezhető halasztgatásnak kitenni káros, sőt veszélyes volna? *(Élénk tetszés a középen.)* Kérdezem: oly nagy-e a különbség az alkotmányos függetlenség mértékére nézve e két helyzet közt, hogy midőn az egyikre — a korábbira — úgy mint az ország függetlenségének korszakára hivatkozunk, a másikat, mely javaslatunk elfogadása esetére állana be, az alkotmányos függetlenség megsemmisítésének tekinthessük? *(Hosszas, lelkes éljenzés. Zajos tetszés a középen.)*

Függetlenségnek függés az ellentéte, és midőn a függetlenség megsemmisül, függésnek kell beállni, a függés pedig

azon állapot, midőn az egyik fél parancsol, akár hatalommal, akár többsége által, a másik pedig engedelmeskedik. De midőn két teljesen egyenjogú fél egyedül a közös kötelezettség teljesítését, a paritás alapján, hasonló számú meghatalmazottjai által intézi el, és a meghatalmazottak egy meghatározott tényre és kiszabott időre vannak megválasztva, még azon felül érdekeik is hasonlók, habár a kérdés a szavazatok többségével dől is el: ezt szoros értelemben függésnek nevezni nem lehet. *(Élénk helyeslés a középen.)* Ily esetben melyik fél függ a másiktól? Azt mondja talán valaki, hogy függenek egymástól; de hisz ily értelemben minden szövetkezés, mely közös védelemre köttetik, megsemmisítése volna a függetlenségnek. *(Helyeslés a középen. Fölkiáltások: Úgy van!)*

A védelmi kötelezettséget nem a mi javaslatunk állapította meg; annak alapja a pragmatica sanctio, melynek értelmét a későbbi törvények, az országgyűlések és a folytonos gyakorlat éppúgy magyarázták, mint mi. *(Fölkiáltások a középen: Úgy van!)* Hogy a védelmi kötelezettséget úgy kezelni, mint előbb kezeltetett, most már nem lehet, mert a hadviselés módja változott és az örökös tartományok alkotmányosak lettek: azt, mint valóságos tényt, ignorálnunk nem szabad. Vagy azt kellene mondanunk, hogy mi a védelmi kötelezettség kezelésének eddigi módjától el nem állunk, habár az célra vezető nem is lesz; vagy, az osztrák tartományok alkotmányosságát figyelembe sem véve, követelnünk kellene, hogy azoknak a közös

védelmi kötelezettségre vonatkozó jogait és érdekeit irányunkban ezután a fejedelem képviselje, és ők magok e fontos ügyhöz ne szólhassanak és velünk együtt ne működjenek. Se az egyik, se a másik nem volna jogos, nem volna méltányos. *(Élénk helyeslés a középen.)*

Azon vád, hogy javaslatunk szerint Magyarország népének vérével nem a magyar országgyűlés rendelkezik, merőben alaptalan. Hiszen a mi javaslatunkban is egyenesen és határozottan fönn van tartva az újoncok megajánlásának országgyűlési joga; fönn van tartva az állítás föltételeinek, a katonaság elhelyezésének meghatározása; ki van mondva, hogy a védrendszernek megállapítása vagy bármi változtatása Magyarországra nézve csak a magyar országgyűlés beleegyezésével történhetik. E vád tehát — úgy hiszem — tévedésből származott, és elég azt egyszerűen és határozottan visszautasítani. *(Élénk helyeslés a középen.)* Mert aki javaslatunkat olvasta, meggyőződhetett arról, hogy e vád alaptalan.

A külügyeken és az említett költségvetés megállapításán kívül semmi egyéb tárgyra nézve nem mondtuk mi, hogy annak közössége a sanctio pragmaticából foly, semmi egyéb tárgyat nem bíztunk mi a delegációkra. Azokra nézve, mik részint a helyzetnél fogva politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva célszerűbben intéztethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönözve, szabad alkut és egyezkedést javasoltunk, oly egyezkedést, melyet szabad ország köt más szabad ország-

gal. Kimondottuk, hogy ezen egyezkedések időről időre kötendők, és világosan fönntartottuk, hogy azok csak a magyar országgyűlés beleegyezésével lesznek ránk nézve érvényesek.

Ez sem sérti — úgy hiszem — az ország alkotmányos függetlenségét, és nem teszi Magyarországot osztrák provinciává *(Helyeslés a középen.)*, mert a legnagyobb hatalmú és önálló országok is kötnek ily egyezkedéseket, szabadon és alku mellett, más hatalmakkal.

Ha tekintjük például a kereskedést azon korban, midőn a függetlenségi törvény alkottatott, egész az újabb időkig, Magyarországnak még módjában sem állott akár az örökös tartományokkal, akár a külfölddel kereskedelmi szerződéseket kötni. A szomszéd tartományok vámszabásai súlyosan nyomták termelésünket, iparunkat és kereskedésünket, és még törvényre sem hivatkozhattunk, melynél fogva ezen szomszéd országok vámszabásainak leszállítását joggal követelhettük volna; sőt az országgyűlések fölirataira a válasz rendesen az lőn, hogy őfelsége többi országainak érdekeit kénytelen ótalmazni.

Nem osztozhatom tehát azon aggodalmakban, melyeket némelyek javaslatunk ellen fölhoztak. Nem hiszem, hogy e javaslat életbe léptetése alkotmányos önállásunkat megsemmisítené s Magyarországot osztrák provinciává tenné; de hiszem azt, hogy alkotmányunk azon visszaállítása, mely javaslatunk elfogadásának reményében tettleg életbe léptetett, sokkal inkább megóvja nemzetünket a végsüllyedéstől, mint a bizonytalan eseményekre épített számítások s azon sorvasztó várakozás, mely addig halasztgatja az orvoslást, míg az végsüllyedéssel fenyegető helyzetünkben késő lesz. *(Lelkes éljenzés a középen.)* Hiszem azt, hogy jelen viszonyaink között a fönnforgó nehéz kérdéseknek más békés megoldását remélni nem lehet. *(Élénk helyeslés a középen.)*

Ha a ház azt hiszi, hogy mi csalódunk, és e megoldás káros, sőt veszélyes, még most kezében van az ügy: oda könnyen visszamehet, hol pár hónappal ezelőtt voltunk. *(Élénk tetszés.)*

De vizsgáljuk meg a dolog minden oldalát, nehogy az aggodalmak más irányban újabb s talán súlyosabb aggodalmakba döntsenek bennünket. *(Halljuk! Halljuk!)* Én csak saját véleményemet mondom el; a tisztelt ház ítéljen és határozzon. *(Élénk éljenzés.)*

Meg vagyok győződve, hogyha akkor, midőn az 1848-i év szeptember 18-án a magyar országgyűlés megbízásából mint küldöttek a bécsi országgyűlést felszólítottuk *(Halljuk! Halljuk!)*: „bízza meg minisztériumát a magyar minisztériummal leendő egyezkedésre, hogy köztünk s Ausztria között a kölcsönös viszonyok végleges elhatározása által minden ezentúli súrlódásoknak s egyenetlenségeknek eleje vétessék”; ha, mondom, akkor nekünk a kiegyezkedés oly módját ajánlották volna, minőt a mi javaslatunk tartalmaz: a magyar országgyűlés azt valószínűleg nem utasította volna vissza. *(Élénk tetszés. Úgy van! Helyes-*

lés a középen.) Meg vagyok győződve, hogy akkor, midőn 1848-ban október 8-án a mi országgyűlésünk alsóháza végzésileg kimondotta többek közt azt, hogy „Magyarország és annak képviselőháza, szabad néphez illőleg, bizonyosan az ausztriai néppel mindazon érdekeket, amelyek három százados viszonyaikból erednek, a legbarátságosabb úton fogja kiegyenlíteni", jelen javaslatunk elvei szerint kiegyeztünk volna. *(Úgy van! – a középen.)* Meg vagyok győződve, hogyha akkor, midőn minket az országgyűlés herceg Windischgrätz táborába küldött egyezkedés végett *(Halljuk!)*, a herceg, ahelyett hogy föltétlen megadást követelt, jelen javaslatunk szerinti kiegyezkedéssel kínált volna meg, a nemzet képviselői nem lettek volna idegenek azt elfogadni. *(Úgy van! – a középen.)* Meg vagyok győződve, hogy Buda várának visszavétele után s a nagysallói ütközet után is, melyek fénypontjai valának a küzdelemnek, hozzájárult volna ily egyezkedéshez. *(Úgy van! – a középen.)* És mennyi vér, mennyi szerencsétlenség, mennyi szenvedés lett volna megelőzve. Hol állnánk most, erőben, tehetségben, fejlettségben, hol állana a birodalom. Most békés úton juthatunk ily kiegyenlítéshez; ne utasítsuk azt el magunktól. Más-e most a jog, mint akkor volt, vagy talán erősebbek vagyunk és több erőfeszítést, több szenvedést megbírunk? Ha sikerült politikai létünk roncsolt hajóját egy kis révpartra juttatnunk, visszalökjük-e azt ismét a zajgó tenger hullámai közé, csupán azon kétes reményben, hogy talán, de csak talán, majd ha a vész el

nem sodor, egy szebb, nagyobb, biztosabb kikötőbe juthatunk? *(Lelkesült éljenzések a középen.)*

Azon aggódnak némelyek, hogy az osztrák birodalmat fölbomlás veszélye fenyegeti, és azért nem kívánják Magyarország sorsát hozzákötni. *(Halljuk!)* Állítják, hogyha egykor Európa politikai szükségnek tartotta is az osztrák birodalom fönnállását, most ezen nézet nagyrészt megváltozott.

Szabad legyen megjegyeznem, hogy nagy birodalom végfölbomlása nem oly könnyen és nem oly hamar történik, kivált ha annak fejedelme népeinek alkotmányos szabadságában keresi trónjának legerősebb támaszát. *(Hosszas, lelkesült éljenzés.)*

Megjegyzem azt, hogy azon politika, mely figyelembe nem veszi a jelent, és egyedül eshetőségekre akar építeni, éspedig oly eshetőségekre, melyek el is maradhatnak, másképp is alakulhatnak, nem célszerű politika. *(Úgy van! – a középen.)*

Van-e, ki óhajtja Ausztria fölbomlását, nem tudom, de ha vannak ilyenek, azok azt bizonyosan nem a mi érdekünkben óhajtják. *(Úgy van! – a középen.)* Félek, nagyon félek, hogy e fölbomlás által nem mi nyernénk, s a mi sorsunk jobbra nem változnék. *(Élénk helyeslés a középen.)* És ha kiszámíthatatlan események ezen katasztrófát egykor csakugyan előidéznék, mi volna jobb reánk nézve: az-e, hogy ezen katasztrófa Magyarországot államilag rendezett állapotban találja? – vagy az, hogy erejében meg-

fogyva, a folytonos provizóriumok zavarának közepette kelljen szembeállanunk a végzetszerű eseményekkel? Az első esetben könnyebben és biztosabban szolgálhatnánk szilárd magvául egy új alakulásnak; a másik esetben csak rendezetlen anyagnak tekintenének bennünket, melyet szétbontva, más építkezésre használnának föl, és ez ellen aztán sikertelenül hivatkoznánk törvényeinkre és alkotmányos függetlenségünkre. *(Helyeslés.)*

Föltűnő előttem az, hogy éppen azok, kik a fölbomlás lehetőségét fölteszik, leginkább idegenek a delegációk eszméjétől. Hiszen ha a birodalom fölbomlanék, a delegációk is megszűnnének, mint minden egyéb viszonyaink *(Úgy van!)*, és ily esetben vagy mint önálló, külön állam teljes erejében függetlenül alakulna Magyarország, vagy, több népekkel egyesülve, új szövetkezési államot alkotna.

Az elsőt nem számítom a politikai lehetőségek közé. Örülne minden magyar és örülnék én is, ha oly erővel és hatalommal bírnánk, minőt ily önállás megkíván. Nem becsülöm én kisebbre nemzetünk erejét a valónál.

Azt mondta valaki, hogy ne mondogassuk mi magunkat gyöngéknek. Úgy hiszem, önérzetünk ettől meg fog óvni bennünket. *(Úgy van! Élénk tetszés a középen.)* Egyébiránt a történelemben nem tudok példát arra, hogy hazánkat azért érte volna veszély, mert erősebb volt, mint amilyennek magát hitte; ellenben abból, hogy erősebbnek hitte magát, mint amilyen volt, szomorú következések

származtak; a mohácsi vész egyik oka erőnknek éppen ezen túlbecsülése lehetett. *(Úgy van! Tetszés.)*

Az államok ereje nem abszolút fogalom. Lajos és Mátyás korában nemcsak azért volt Magyarország nagy és erős, mert fejedelmei bölcsek, népe vitéz volt, hanem azért is, mert akkor Európa legnagyobb országai közé tartozott. *(Úgy van!)* Anglia Skóciával nem volt egyesülve; a mostani Franciaország több részre volt szakadva; Németországnak, Olaszországnak sok ura volt; Oroszország Lengyelországgal sem bírt megküzdeni; csak a török erő volt hatalmas és tekintélyes. Most azonban mily nagyok az európai államok dimenziói. A 20 millió népességű Olaszországot értelmes népével, virágzó kereskedésével, sok jó kikötőjével még nagyhatalomnak sem tekinti a világ. Fönn bírna ezek közt állani Magyarország, beékelve a hatalmas orosz és német birodalom közé? *(Élénk tetszés a középen.)*

Ha pedig más népekkel együtt szövetséges államot akarnánk akkor majd alakítani, nem volnának-e közös ügyeink, melyeket azokkal együtt kellene intéznünk? Nem kellene-e azokat közösen kezelnünk? És nem volnának-e kénytelenek a delegációk eszméjével akkor is megbarátkozni? *(Élénk tetszés a középen.)*

Ismétlem, tisztelt ház, ne taszítsuk el magunktól a békés kiegyenlítés ezen módját. Félek, igen félek, hogy annak félrevetése által jövőre az ország alkotmányos függetlenségét nagyobb veszélynek tennők ki, mint elfogadása által. *(Élénk helyeslés a középen.)*

Némelyek javaslatunk ellenében a közvéleményre hivatkoznak. Tisztelem én is a közvéleményt, és teljesen méltánylom annak hatalmát, mert tudom, hogy azzal szembeszállni rendesen sikertelen küzdelem; de politikai életem folytán azt tapasztaltam, hogy alig van nehezebb föladat, mint igen sok tárgyra nézve a valóságos közvéleményt megtudni. Ki-ki azon körnek véleményét ismeri legjobban, melyben él, mellyel társalog; csak néha vonja magára figyelmét egy-két hang a távolból; és igen hajlandó az ember saját körének véleményét közvéleménynek tekinteni. Tévedtem én is e részben nem egyszer, és tévedtek, úgy hiszem, mások is. *(Úgy van!)* Gyakran megtörténik, hogy midőn a vélemények sokfelé ágaznak, minden árnyéklatnak vannak pártolói számosak: és ki fogja megmondani tudni, hogy melyik mellett áll valósággal a közvélemény? *(Élénk helyeslés.)* Megszámítani pedig azt a közvéleményt vajmi nehéz volna. *(Tetszés.)*

Egyébiránt midőn minket a nép megválasztott, hogy képviselői legyünk, nem azt várta, hogy tőle kérjünk tanácsot, hanem azt, hogy mi adjunk neki tanácsot. *(Zajos helyeslés.)* Törvényhozói dolgokkal, melyek készültséget, szakavatottságot igényelnek, nem minden ember foglalkozhatik; és nekünk, kik azokkal foglalkozunk, kötelességünk a nép érdekét is szívünkön viselni és azt tenni, mit e tekintetben legcélszerűbbnek látunk. *(Hosszas, élénk helyeslés a középen.)*

Nem vitatom tehát, hogy a közvélemény mily mértékben van jelenleg javaslatunk mellett. De azt mégis hiszem, hogy a nép nem mondana nekünk köszönetet, ha meghiúsítva a békés kiegyenlítés sikerét, visszaesnénk vele együtt ismét a bizonytalanságnak, a zavarnak, rendetlenségnek örvényébe, melyből a szabadulás oly nehéz; és a szenvedésekért, melyeket tűrt és még tűrnie kellene, semmi egyebet nem nyújthatnánk neki, mint azon kétes vigaszt, hogy az európai eseményeknek egy véletlen fordulata reánk még tán jobb sorsot is hozhat, mint amit jelenben e békés kiegyenlítés által elérhetünk. *(Zajos éljenzés a középen.)*

Azt mondják tán némelyek, hogy ez az opportunitás politikája. Igenis az. Midőn arról van szó, hogy a fönnálló törvényt a végrehajtó hatalom megtartsa és teljesítse, akkor az opportunitás nem irányadó, mert a jogilag meg nem változtatott törvényt szorosan meg kell tartani; de a törvények alkotásánál éppen az opportunitás az, amelyet mellőzni nem lehet. Amely törvényhozó ezt figyelembe nem veszi, üdvös, célszerű törvényt alkotni ritkán fog. *(Helyeslés a középen. Fölkiáltások: Úgy van!)* Minden alkotmány, minden törvény, minden institúció az opportunitás postulatumánál fogva jön létre, és addig célszerű, míg annak megfelel. Ezt mondtam én akkor is, midőn a jelen országgyűlésen fölszólaltam azok ellenében, kik a jogfolytonosságban a törvények megtartására nézve is az opportunitás szempontjából indultak ki.

Egyes kifejezéseket, mik a vitatkozások folytában ellenem tán élesebben is voltak intézve, hasonlókkal viszo-

nozni nem fogok. Ily feleselések se a vitatkozás tárgyát tisztába nem hozzák, se az ország javát elő nem mozdítják; az el nem fogult közvéleménynek józan tapintata meg fogja mérni azok jelentőségét. *(Élénk tetszés a középen.)*

Végzem szavaimat azzal, mit beszédem elején mondottam, hogy én a hatvanhetes bizottság többségének javaslatát helyzetünkben a békés kiegyenlítés legcélszerűbb módjának tartom és ugyanazért pártolom. *(Szűnni nem akaró viharos éljenzés. A ház tagjainak nagy része föláll. Éljenzés. Szavazzunk!)*

KOSSUTH LAJOS: DEÁK FERENCNEK

(Párizs. 1867. május 22.)

Barátom! Engedd meg e megszólítást azon múlt emlékének nevében, mely a hosszú számkivetés keservei, a hazafi bánat és családi bú minden súlya alatt előttem mindig szent maradt.

Mi nemcsak elvrokonok, de barátok is valánk, a szó nemesebb értelmében férfikorunk szebb szakán keresztül, midőn még egy irányban haladtunk a hazafiúi kötelesség ösvényén.

Együtt állottunk őrt a nemzet jogai mellett az 1848-i válság előestéjén, midőn mint minisztertársak közegyetértéssel megköveteltük a bécsi udvartól s kormánytól, hogy „hazánknak törvényes önállása és szabadsága minden tekintetben, a *pénz- és hadügyek önálló, független és minden idegen avatkozástól ment kormányzatát is világosan oda értve,* nyíltan elismerve és megóva legyen".

És együtt izentük meg e jogszerű követelés folytán a bécsi kormánynak, hogy „az összes nemzettel egyetértőleg változhatlanul el vagyunk határozva *a magyar nemzetnek önállásából semmi áron egy hajszálnyit sem engedni,* s a szövetséges barátságra hasonló barátsággal, *ellenzékeskedésre jogszerű visszatorlással felelni*".

A perc csakhamar elkövetkezett, midőn választanunk kellett, ha beváltsuk-e a jogszerű visszatorlás változhatlannak nyilatkoztatott határozatát, vagy védtelenül fogadjuk a halálos csapást, mit az önkény hazánk nemzeti s állami életére mért.

Te, mert nem bíztál nemzetünk erejében, a visszavonulást választottad.

Én azok soraiba állottam, kik istenbe, jogaikba s önmagukba bízva, az ellenséges megtámadásra jogszerű visszatorlással feleltek, miként ezt együtt, a nemzet nevében, a hatalomnak megizentük volt.

Nem dicstelen a lap, melyet a magyar nemzet ez elhatározás folytán a történelem könyvébe iktatott. S habár egy idegen nagyhatalom jogtalan fegyvereinek súlya alatt sikerült is az árulásnak nemzetünk önbizalmát megrendíteni s a megrendített önbizalommal karját elzsibbasztani: — a hősiességet, mellyel jogait védte volt, csodálattal kísérte a világ: nem érdemlett bukásának rokonszenvvel adózott, s nemzetünk életrevalóságának amaz óriási revelációja — melynél a sikerhez csak egy kissé több kitartás hiányzott — annyit mindenesetre eredményeze, hogy úgy a hatalmak politikájában, mint a népek érzelmeiben a magyar nemzet, még bukásában is, azon öncélú életerős tényezők közé lőn sorolva, melyekkel az európai történelem progresszusában számolni lehet, számolni kell, s melyeknek a történelem logikája jövendőt ígér, hacsak a história önálló tényezői sorából öngyilkos kézzel maguk magukat ki nem törlik.

Nagy vívmány ez, barátom, melyet feladni bűn! S a nemzet, mely oly körülmények közt is képes volt ez állást kivívni, annyit legalább megérdemel, hogy önállásának megvédése s jogainak valósítása körül ereje iránt ne essenek kétségbe vezérei.

Amint akkor e válság percében elváltak utaink, elválva maradtak tizenkilenc hosszú éven át mind e mai napig.

Nekem hontalan bujdosás jutott osztályrészemül; — neked a nemzet tiszteletétől s a tényező elemek többségének bizalmától környezett vezéri szerep. De jutottak e vezéri szereppel osztályrészedül nagy kötelességek is és roppant felelősség.

Elvált utainkon kiindulási pontunk s utunk iránya különbözik, csaknem — mondhatnám — ellenkezik.

De nem mondhatod, hogy utadban állottam; nem mondhatod, hogy nehézségeket iparkodtam elédbe gördíteni, vagy számvetésidet megzavarni.

Azonban hazafi vagyok, nemzetem sorsa szívemen fekszik. S ez érdekeltségnél, e kötelességnél fogva szemmel kísértem folyvást polgári működésedet, *reménylve néha,* aggódva sokszor, figyelemmel mindig — de nem szólottam.

Most szólok, és hozzád és nyíltan szólok, mert úgy látom — s az évek és szenvedések terhe alatt meghiggadt ítélet tekintetével látom úgy —, hogy nemzetünk a jogfeladások sikamlós meredélyén veszélybe, többe, mint veszélybe, halálba sodortatik.

Midőn 1861-ben felirataidat olvasám, melyek nevedre

annyi dicsfényt özönlöttek, megnyugtatást kerestem s találtam a gondolatban, hogy a nemzet önállásából s alkotmányos jogaiból, miket nem kevesb férfiassággal mint bölcsességgel világosságba helyezél, nem fogsz engedni egy hajszálnyit is semmi áron.

Mert olyannak ismertelek, ki mérséklettel szab határt kívánalmainak, komolyan megfontolva, amit követel: de a joghoz, melyet így megfontolva követelt, tántoríthatlanul ragaszkodik.

Engem — ki bizonyos kapcsolatokban az ellentéteket kiengesztelhetleneknek ítélem — nem elégített ki a határ, melyet kitűztél; de meg tudtam fogni, hogy ha nemzetünk vezérleted alatt békés úton eljut azon határhoz, lesz oka többet, nagy szenvedések árán, nem merényleni; ha pedig el nem jut, nyitva maradónak hittem a tért a jövendő számára, mert nem lesz semmi jog feláldozva. — Pedig magad mondád, s helyesen mondád, hogy a jogot, melyet az erőszak elveszen, vissza lehet szerezni, s veszve csak az van, amiről a nemzet maga lemondott.

Nem vélek hibázni, midőn állítom, hogy azon nagy, azon példátlan befolyás, melyet a nemzet határozataira gyakorolsz, azon álláspont következése, melyet 1861-ben választottál. S nem vélek hibázni, midőn állítom, hogy a roppant erkölcsi hatalomnak, mely kezeidben van, kulcsa abban fekszik, hogy a romlatlan nép ösztönszerűsége Téged, a nemzeti jogok békés úton visszaszerzésének terén vezérét, még mindig az 1861-i jogalapon vél állani.

Pedig már régen nem állasz ott. A jogvisszaszerzés álláspontjáról a jogfeláldozás sikamlós terére jutottál, s mert minden álláspontnak megvan a maga kérlelhetlen logikája, e téren annyira látom vive a dolgokat, hogy mély fájdalommal kell kérdenem, mi marad még feladni való a nemzet önállásából? Mi marad még feladni való mindazon jogokból, melyek az alkotmányos állami élet lényegét s biztosítékait képezik, s melyek hazánk sajátlagos helyzetében még nagyobb beccsel bírnak, mint oly országokban bírhatnának, melyeknek fejedelme nem más országoknak is uralkodója, melyek tehát nincsenek azon veszélynek kitéve, hogy idegen érdekeknek eszközeivé süllyesztessenek?

Éppen most látom a hírlapokból a minisztérium által f. hó 18-án előterjesztett törvényjavaslatot.

Végigfutom elmémben az ezen javaslatok elseje által törvényesítendő közösügyi munkálatot, mely hazánkat állami állásából kétségtelenül kivetkőzteti, s az osztrák birodalommal egy államtestületté összeforrasztja.

Számot adok magamnak a többi öt törvényjavaslat horderejéről. És látom, az ezen irányban nézeteidet képviselő magyar lapokban, azon agitációt, mely a megyei institúciónak — hazánk ezen utolsó horgonyának — elmállasztására, országpolitikai s alkotmányőri állásából kivetkőztetésére és puszta adminisztracionális bürókká süllyesztésére irányoztatik.

Mindezeket látva és megfontolva, okom van kérdezni: minő lényeges állami jog, minő alkotmányos biztosíték

marad még fenn, mellyel nemzetünk magát az áldozatokért nem mondom vigasztalhatná, hanem legalább misztifikálhatná, hogy még mindig nemzet, még mindig alkotmányos?

A magyar hadsereg az osztrák birodalmi hadsereg kiegészítő részévé dekretáltatik, s annak nemcsak szervezete s vezénylete, de még alkalmazása is a magyar miniszteri felelősség alul elvonatik, és a magyar országgyűlésnek nem felelős birodalmi kormány rendelkezése alá bocsáttatik.

A hadi költségvetés megvizsgálásának s megszavazásának joga a magyar országgyűléstől elvonatik, s a birodalommal közös delegációkra ruháztatik át, s így idegen avatkozásnak, szavazásnak, határozásnak vettetik alá.

Ezáltal elveszti nemzetünk az alkotmányos állami élet legfőbb, legpraktikusabb életbiztosítékát. Elveszti azon tehetségét, hogy a népekre annyi szerencsétlenséget áraszthotó háborújogot saját nemzeti érdekei szempontjából önállólag fékezhesse vagy a nemzetközi viszonyokat ellenőrizhesse.

A közösügyi munkálatnak egyéb, nemcsak a nemzet állami életére s önállására, de még anyagi felvirágozhatására is sérelmes intézkedéseit nem is említve, maga ezen két tény elég arra, miszerint tagadni ne lehessen, hogy Magyarország mindazon magasabb attribútumokból kivetkőztetik, melyek egy országnak állami típust adnak; hogy a legfontosabb ügyekben idegen avatkozástól menten, önállólag nem intézkedhetve, idegen érdekek vontatókötelére akasztatik; hogy a nagyon alárendelt szerepre kárhoztatott magyar minisztérium többé teljességgel nem független, s hogy ezen jogfeladások mellett a magyar országgyűlés alig lehet egyéb, mint egy megszaporított megyegyűlés.

Ezek annyira világos – és semmi legisztikus okoskodás által el nem vitatható – tények, hogy sérteni vélnélek, ha csak fel is tenném, hogy a te érett bölcsességed és hazafiúi érzeted magának ezen jogfeladások hordereje iránt illúziót csinál.

Hanem te – fájdalom – nem bízol a nemzet erejében, s azzal vigasztalva magadat, hogy az élet és a körülmények enyhíteni fogják a következményeket, elfogadod a jogfeláldozásokat, miszerint megmentsed, amit megmenthetőnek vélsz, mert politikád tengelye akörül forog, hogy *„el kell fogadni, ami kivihető, miután többet elérni nem lehet”.*

De éppen ez az, ami ellen úgy a jog, mint a politika nevében tiltakoznom kell.

Ily szempontból vetni kockát a nemzet sorsa felett hiba is, de nem is szabad.

Nemzetnek lehet elnyomást tűrnie, de jogai valósításának reménye iránt semmi körülmények közt nem szabad kétségbeesnie, s azért, mert valamely jogát nyomban nem képes valósítani, nem szabad arról önként, örök időkre lemondani.

De hiba is ezen lemondás, éspedig olyan hiba, mely a körülmények által sem menthető.

Engedd, hogy emlékeztesselek a múltakra.

Amit most a közösügyi munkálat az úgynevezett birodalmi egységnek s nagyhatalmi állásnak áldozatul hoz, az lényegében éppen az, ami 1848-ban Jellasics betörését megelőzött ultimatumképp tőlünk követeltetett.

Ultimatum volt, barátom! Fegyver éléről nyújtott ultimatum, nekünk védteleneknek. És támogatására fel volt szítogatva ellenünk a szenvedelmes belháború, s határainkon invazionális seregek álltak csatarendben.

És e veszéllyel szemben volt-e a minisztériumban, melynek mindketten tagjai voltunk, volt-e az országgyűlésen csak egyetlen hang is, mely azon most annyi készséggel elfogadott követeléseket csak tárgyalásra is méltónak tartotta volna?

Nem volt. Az egész minisztérium, Te és Eötvös éppúgy, mint én, s én úgy, mint az egész országgyűlés, indignációval utasítottuk vissza a jogtalan, a nemzeti öngyilkolást kívánó követelést. Te visszavonultál, Eötvös a vihar elől külföldre vonult; én védelemre határoztam magamat; de a követelt jogfeláldozást egyikünk sem írta alá.

Jött 1861. Az osztrák hatalom akkor még bizonnyal erősebb volt, mint 1867-ben. Mit feleltél a megújított követelésekre? Saját felirataidra utallak. Úgy ismerted akkor is a pragmatica sanctiót, mint most; de megemlékezél az 1790. X. cikkről is, s a jogtalan követelésre a jog, a teljes jog követelésével feleltél; és megmondottad a közös érdekű viszonyokra (melyek hiszen egészen különálló országok

közt is létezhetnek, annál inkább az egy fejedelmet ismerők közt), megmondottad, hogy esetről esetre majd intézkedendik az ország *önállólag*, miként joga hozza magával, *lojalitással*, miként mindig tevé.

És most állasz reá, mit akkoron elfogadni sem szabadnak, sem kénytelenségnek nem ítéltél?

Most, Szadova után, most mondod azt, hogy el kell fogadni, mert többre nincs kilátás?

Megfoghatatlan! –

Én, ki nemzeteknél uralkodóik irányában a jogfeladást sohasem tartom sem szabadnak, sem kénytelenségnek, igyekeztem magamat, mennyire embertől kitelhetik, a Te álláspontodba belegondolni, s a vélt kénytelenségnek még csak árnyékát sem vagyok képes fölfedezni; hanem látom azt, hogy a magyar nemzet éppen azon percet választja kétségbeesni állami jogainak teljes valósíthatása felett, midőn minden nemzet, a nagy Angliától a kis Krétáig, érzi, hogy a kor szelleme, kor iránya s a politikai viszonyok a jogvisszaszerzésnek vagy a jogfejlesztésnek kedvezők.

Ilyenkor mond le Magyarország legbecsesebb állami jogairól, és lemond oly módon, lemond, magát oly politikának eszközeül szegődtetve, mely szomszédainkat úgy nyugat, mint kelet felé ellenségeinkké teszi; a nemzetiségi belkérdés kielégítő megoldását, a horvátországgali kiegyezkedést lehetetleníti, s szemlátomást közelgő európai bonyodalmaknál hazánkat a vetélkedő ambícióknak céltáblául tűzi ki.

És ha azt kérdem magamtól, mi hát az, amit nemzetünk ennyi feláldozásért jutalmul kap? – látom azt, hogy kapja az idegen érdekekérti katonáskodás kötelességének általánosítását; ezer néhány száz millió forint államadósságot s vele az elviselhetetlen tömérdek adók megörökítését, melyeknek ily viszonyok mellett még csak legcsekélyebb enyhítésére sem lehet gondolni.

És hogy a pohár csordultig teljék, látom azt, hogy a minisztérium által előterjesztett törvényjavaslatok még ama nagy jogfeladások után fennmaradott gyöngyöcskéket is kitépik az 1848-i törvényekből.

Hazánknak, s éppen hazánknak alkotmányos biztosítékokra nagyon is szüksége van. Hangosan kiáltja e szükséget füleinkbe saját szomorú tapasztalásunk s negyedfél század történelmének intő szózata. Oda iktattuk egyik biztosítékul a törvényekbe, hogy a költségvetés megállapítása nélkül az országgyűlés el nem oszlattathatik. S a magyar királyi minisztérium ki akarja e biztosítékot is a törvénykönyvből törültetni! És miért? Azért, mert lehet eset, midőn e biztosíték a hatalmat terjeszkedési vágyában zsenírozhatja.

Ott volt a nemzetőrség. A legártatlanabb institúció a világon, szemben a törvényt tisztelő hatalommal. Sőt a rendnek, a személy- és vagyonbiztonságnak legsikeresb őrje, mert azt magának a népnek oltalma alá helyezi. De van ezen institúció eszméjében valami, ami fékül szolgálhat a hatalomnak, hogy ne merje túlfeszíteni az önkénnyé fajulás húrját. S mert ez van benne, a minisztérium a nemzetőrséget el akarja törölni.

Én nem gondolom, hogy az országgyűlésnek missziói közé tartozzék a hatalom útjából az önkénnyé fajulás akadályait elhárítgatni. – Biztosítékokra nem a hatalomnak van szüksége, hanem a népnek; s én nem gondolom, hogy az általános katonai kötelezettség, kapcsolatban a miniszteri felelősség alul elvont rendelkezés hatalmával, biztosíték dolgában a nemzetőrségi institúciót mellőzhetővé tenné.

A törvény némi politikai jogokat ruházott a határőrvidéki lakosságra. A minisztérium – ahelyett hogy, amint jogszerű is, tanácsos is volna, e jogokat kifejleszthetné, korunk irányának deriziójára eltörültetni indítványozza. És ezt épp akkor, midőn Horvátország, mellyel a kiegyezkedés annyira kívánatos, a határőrvidék politikai állásának biztosítását még az inaugurale diploma feltételei közé is iktatandónak véli!

Általában a minisztérium által előterjesztett törvényjavaslatok annyira ellenkeznek Magyarország állami életfeltételeivel; annyira összeütköznek azon politikai iránnyal, melyhez nemzetünk negyedfél századon át jó- és balszerencsében mindig tántoríthatatlanul ragaszkodott, s melyhezi hűségének köszönheti nemzetünk, hogy még van; annyira ellentétben állanak a kornak, melyben élünk, irányával, európai konjunktúrák sugalmaival; horderejükben annyira veszélyesek, s annyira nincsenek motiválva sem

a szükség, sem a kénytelenség, sem az uralkodóház helyzete, sem a legegyszerűbb politikai számtan kívánalmai által, miszerint nem győzném eléggé bámulni, hogy akadhat minisztérium, mely az előterjesztés felelősségét el meri vállalni, ha minden oda nem mutatna, hogy a Te egyetértésedtől s általad az országgyűlési többség támogatásáról magát eleve biztosítottnak tudja.

Lassan-lassan fellebben a fátyol a béccseli alkudozások titkairól. Úgy látszik, mindez már kicsinált dolog, s az országgyűlés csak arra van hivatva, hogy a bevégzett tényt regisztrálja.

De én e tényben a nemzet halálát látom; s mert ezt látom, kötelességemnek tartom megtörni hallgatásomat; nem avégett, hogy vitatkozzam, hanem hogy Isten, a Haza s az utókor nevében esdekelve felszólítsalak: nézz körül magasb államférfiúi tekintettel, s fontold meg a maradandó következéseket, melyek felé vezeted a hazát, melynek élni kellene, midőn a mi csontjaink már rég elporlottak; a Hazát, melyben nemcsak a jelen röppenő percét, de a változhatlan múltat s a közelgő jövőt is szeretnünk kell. – Ne vidd azon pontra a nemzetet, melyről többé a jövőnek nem lehet mestere!

Megőszültem a tapasztalásokban gazdag szenvedések iskolájában, az évek súlya s a bú és bánat alatt. Nem személyes érdek, nem ingerültség, nem fontoskodási viszketeg szól belőlem. Nekem személyemre nézve nincs semmi várni-, nincs semmi kívánnivalóm, sem a nemzettől, sem az

élettől. De keblemben fiatal eréllyel él s fog élni halálomig a kötelesség érzete hazám iránt.

E kötelességérzet ösztönzött e felszólamlásra. Bocsásd meg azt a kútfő kedvéért, melyből eredett.

Ha a siker megnyugvását nem vihetném magammal síromba: hadd vihessem magammal legalább a reményt hazám jövendője iránt.

Ne vezesd hazánkat oly áldozatokra, melyek még a reménytől is megfosztanának!

Tudom, hogy a Cassandrák szerepe hálátlan szerep. De Te fontold meg, hogy Cassandrának igaza volt!

JEGYZETEK

E füzet két beszéd (Deák Ferenc) s egy levél (Kossuth Lajos) szövegét tartalmazza.

1867. február 17-én kelt Ferenc József leirata, amely helyreállította a magyar alkotmányt, s megalakította a felelős magyar miniszteri kormányt. Ugyanezen a napon a Deák-párt vezetősége értekezletet tartott, s gróf Andrássy Gyula bemutatkozott mint miniszterelnök. Őt követően Deák Ferenc szólalt fel, akinek beszédét Szász Károly jegyezte le.

A közös ügyek tárgyában készült javaslatról, amelyet az ún. hatvanhetes bizottság készített, a képviselőház 1867. március 20-án kezdte meg az általános vitát. Deák Ferenc március 28-án szólalt fel. Beszédének elhangzása után szavazott a képviselőház: 397 igazolt képviselő közül a javaslat mellett szavazott 257, ellene szavazott 117. Nem szavazott 23.

Kossuth Lajos Párizsban, május 22-én írott levelét a Magyar Újság május 26-án közölte, egyidejűleg Kossuth a levél kéziratát Deák Ferencnek is elküldte. Deák a Pesti Napló május 30-i számában bejelentette, hogy nem óhajt Kossuth levelére válaszolni, s nem szándékozik hírlapi vitába bonyolódni. Ezt írta többek között: „. . . Kossuthnak hozzám intézett levele nem magánlevél, ő maga is nyílt levélnek nevezi azt. Kossuth nem nekem akart írni, hanem ellenem, s midőn levelét postán hozzám küldötte, egyszersmind megküldötte azt a Magyar Újságnak is hírlapi közlés végett.

Nem tekinthetem tehát e levelet egyébnek, mint hírlapi cikknek, mellyel mint vádirattal lép fel a közönség előtt Kossuth ellenem és

eddigi eljárásom ellen, hogy nevének és múltjának súlyát ő is a mérlegbe vesse kárhoztatásomra.

E vádirat ellenében magamat és eljárásomat igazolni nem tartom szükségesnek. Politikai eljárásom nyilvános volt. Elveim, nézeteim és minden állításomnak, minden javaslatomnak okai tudva vannak a közönség előtt, mert őszintén és tartózkodás nélkül kifejtettem azokat ott, hol képviselői állásomnál fogva jogom és kötelességem volt felszólalni; védtem a jogilag fennálló törvényeket az abszolút hatalomnak egyoldalú eljárása ellen, s midőn arról kellett tanácskoznunk, hogy hazánk érdekében szükséges-e az eddigi törvények valamely pontját a törvényhozás rendes útján módosítani, és ha szükséges, minő módosítás leend a legcélszerűbb, elmondottam én is meggyőződésemet és ennek okait."

Deák Ferenc beszédeit, írásait *Kónyi Manó* gyűjtötte egybe. (Deák Ferenc Beszédei I–VI. Bp., 1882–1898.; második, bővített kiadás Bp., 1903.) E kiadás alapján készült a Magyar Remekírók 1906-ban megjelent kétkötetes válogatása. (Szerkesztette és bevezette *Wlassics Gyula;* címlapkiadás: 192?) 1934-ben *Berzeviczy Albert* bevezetésével jelent meg egy kötet Deák Ferenc írásaiból: feltűnő, hogy ebben nem kapott helyet az 1867. március 28-án elhangzott, a kiegyezést védő parlamenti beszéd. E beszéd szövege külön kötetben is megjelent a híres Húsvéti cikk (1865. április 16.) társaságában 1917-ben, *dr. Fayer Gyula* bevezetőjével. (Magyar Könyvtár 829.)

Wlassics Gyula 1923-ban megjelent Deák-monográfiája óta csak *Fekete Sándor* írt terjedelmesebb dolgozatot Deák Ferencről. (A nemzet prókátora, Bp., 1976.)

Kossuth Lajos írásainak, beszédeinek nincs megbízható teljes kiadása. Műveiből 1880 és 1905 között jelent meg tizenhárom kötetben a legterjedelmesebb válogatás. (Kossuth Lajos iratai I–XIII.) Az első három kötet (Bp., 1880–1882.) még Kossuth Lajos előszavával. E kötetek az emigráció első korszakának írásait tartalmazzák. A IV–V. kötetet *Helfy Ignác* rendezte sajtó alá (Bp., 1894–1895.), a

VI–X. kötetet *Kossuth Ferenc.* (Bp., 1898–1904.) Mindezek a kötetek az 1849-től Kossuth Lajos haláláig terjedő időszak írásainak, beszédeinek, leveleinek szövegét közlik. Kossuth Ferenc szerkesztésében jelent meg az utolsó három kötet (XI–XIII.), amely az 1832 és 1849 között keletkezett műveket foglalja magába. Majd mindegyik kötet később új címlappal ismét megjelent.

1948-ban indult meg Kossuth Lajos Összes Munkái kiadása, *Barta István* szerkesztésében. Megjelent az Országgyűlési Tudósítások teljes anyaga (I–V. kötet, Bp., 1948–1961); az 1848–1849-ben keletkezett valamennyi mű (XI–XV. kötet, Bp., 1951–1955.) s a fiatalkori, 1819 és 1837 között írott művek. (VI. kötet, Bp., 1966.)

Kossuth Lajos műveiből egy bő válogatást készített Kossuth Ferenc (Magyar Remekírók, Bp., 1902.), s ennek a kötetnek változatlan szövege többször is megjelent. Az élő Kossuth címmel *Katona Jenő* válogatásában látott napvilágot legutóbb 1948-ban egy kötet Kossuth-írás. (Később egy vékonyka kötet a negyvennyolc-negyvenkilences beszédekből – „Fel mindnyájan a hon védelmére, Bp., 1951.) A Cassandra-levél mindkét nagyobb válogatásban olvasható, valamint a Kossuth Lajos iratai VIII. kötetében, ahol Kossuth Ferenc jegyzetben megemlíti, hogy a nyílt levél szövege a Pfeifer-cég kiadásában külön füzetben is megjelent, s a 10 krajcárért árult könyvecskéből több mint ötvenezer példány fogyott el.

A két beszéd, illetve a levél szövegét Wlassics Gyula és Kossuth Ferenc kiadása alapján közlöm, a mai helyesírás követelményeinek megfelelően, de mindenütt megőrizve az eredeti *hangzás*-alakot.

Deák Ferenc:
Az alkotmány visszaállításakor

nagyszerű – nagy formátumú, hatalmas. (rég.)
pátens – nyílt parancs. (lat.)
Andrássy barátom – gróf Andrássy Gyula (1823–1890), politikus; miniszterelnök és honvédelmi miniszter 1867. február 17. és 1871. november 14. között. Ezt követően 1879. október 8-ig közös külügyminiszter.
providenciális – gondviselésszerű. (lat.)

Deák Ferenc:
A közös ügyek tárgyában készült javaslatról

ignorál – szándékosan mellőz, nem vesz figyelembe. (lat.)
oktrojált alkotmány – erőszakkal, a parlament jóváhagyása nélkül életbe léptetett alkotmány. (lat.)
pragmatica sanctio – a Habsburg-ház trónörökösödési jogát leányágon is érvényesítő törvény. (1723)
provizórium – átmeneti állapot; az 1861–1865 közötti időszak Magyarországon, az osztrák önkényuralom átmeneti visszatérésének évei az 1867-i kiegyezést megelőzően. (lat.)
perszonálunió – pusztán az uralkodó személyének azonosságára szorítkozó kapcsolat két vagy több független monarchikus állam között. (lat.)
corrégens – kormányzótárs, aki az ország kormányzásában a királlyal osztozik. (lat.)
Madarász József (1814–1915) – politikus, ügyvéd, negyvennyolcas, majd függetlenségi párti képviselő haláláig; a sárkeresztúri kerület küldötte 67 éven át. Alakjáról emlékezik *Illyés Gyula* Az utolsó törzsfő című írásában.
banderiális – a nagy hűbérurak saját, elsősorban lovasokból álló hadseregeire épülő katonai szervezet. (lat.)
inszurrekció – a magyar rendiség korában a nemesség hadba vonulása; nemesi felkelés. (lat.)
... a közelebb lefolyt események... – utalás az osztrák–porosz háborúra: 1866. július 3-án Königgrätz mellett a poroszok szétverték az osztrák főhadsereget, ezt követően (július 19-én) tárgyalt Ferenc Józseffel Deák Ferenc a kiegyezés lehetőségéről.
... soha kétségbe nem vont... pragmatica sanctio... – Deák figyelmen kívül hagyja a Függetlenségi Nyilatkozatot, amely 1849. április 14-én kimondta a Habsburg-ház trónfosztását.
státusminisztérium – a bécsi miniszterelnökség. (lat.)
paritás – egyenlőség, arányosság. (lat.)
Buda várának visszavétele – 1849. május 21.
nagysallói ütközet – 1849. április 19.
opportunitás – alkalomszerűség, időszerűség. (lat.)
posztulátum – követelmény, kívánalom. (lat.)

Kossuth Lajos:
Deák Ferencnek

progresszus – fejlődés. (lat.)
institúció – intézmény, hivatal. (lat.)
dekretál – elrendel, rendelkezik. (lat.)
attribútum – valamely tárgy vagy jelenség elválaszthatatlan, meghatározó tulajdonsága, jellemző vonása. (lat.)
legisztikus – törvényszerű. (lat. elemekből)
invazionális – megszálló, támadó, az országot elözönlő. (lat.)
indignáció – méltatlankodás, neheztelés. (lat.)
Szadova – francia és angol nyelvterületen Sadowa-i csatának nevezték a Königgrätz melletti, az osztrákok vereségével végződő ütközetet.
derizió – kicsúfolás, kinevetés. (lat.)
inaugurale diploma – felavató irat. (lat. elemekből)
Cassandra – a trójai Priamosz király leánya. Apolló beleszere-

tett, s a jóslás tudományával ajándékozta meg. Kasszandra nem viszonozta szerelmét, s az isten azzal büntette, hogy többé senki nem hitt a lány szavának. Amikor Trója elvesztét jósolta meg, kigúnyolták, őrültnek tartották.

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ
Felelős kiadó Kardos György
Szegedi Nyomda 80-2806, Szeged, 1981
Felelős vezető Dobó József igazgató
Felelős szerkesztő Juhász István · Műszaki vezető Sebestyén Lajos · Tipográfus B. Solti Marianne · Kiadványszám 4851
Megjelent 4,5 (A5) ív terjedelemben,
Garamond betűtípusból szedve · MA 3841

ISBN 963 271 427 X

Száz esztendeje folyik a vita a kiegyezésről: helyes volt? szükséges volt? kényszerű volt? Mit értek el vele elődeink, s mit vesztettek el ugyanakkor? Merre billen a mérleg nyelve? Kinek volt igaza? Deáknak, aki a forradalom betetőzését, vagy Kossuthnak, aki a forradalom elárulását látta a kiegyezésben? Álláspontjukat ismerjük. Most figyelemmel kísérhetjük érveiket is. Hiszen 1867 megítélésekor mindketten ugyanarra a forradalomra hivatkoztak! Az 1848/49-es eseményekre! Azaz: a felelős magyar minisztériumra, a Függetlenségi Nyilatkozatra, illetve az olasz segélyre és Világosra...

12,— Ft